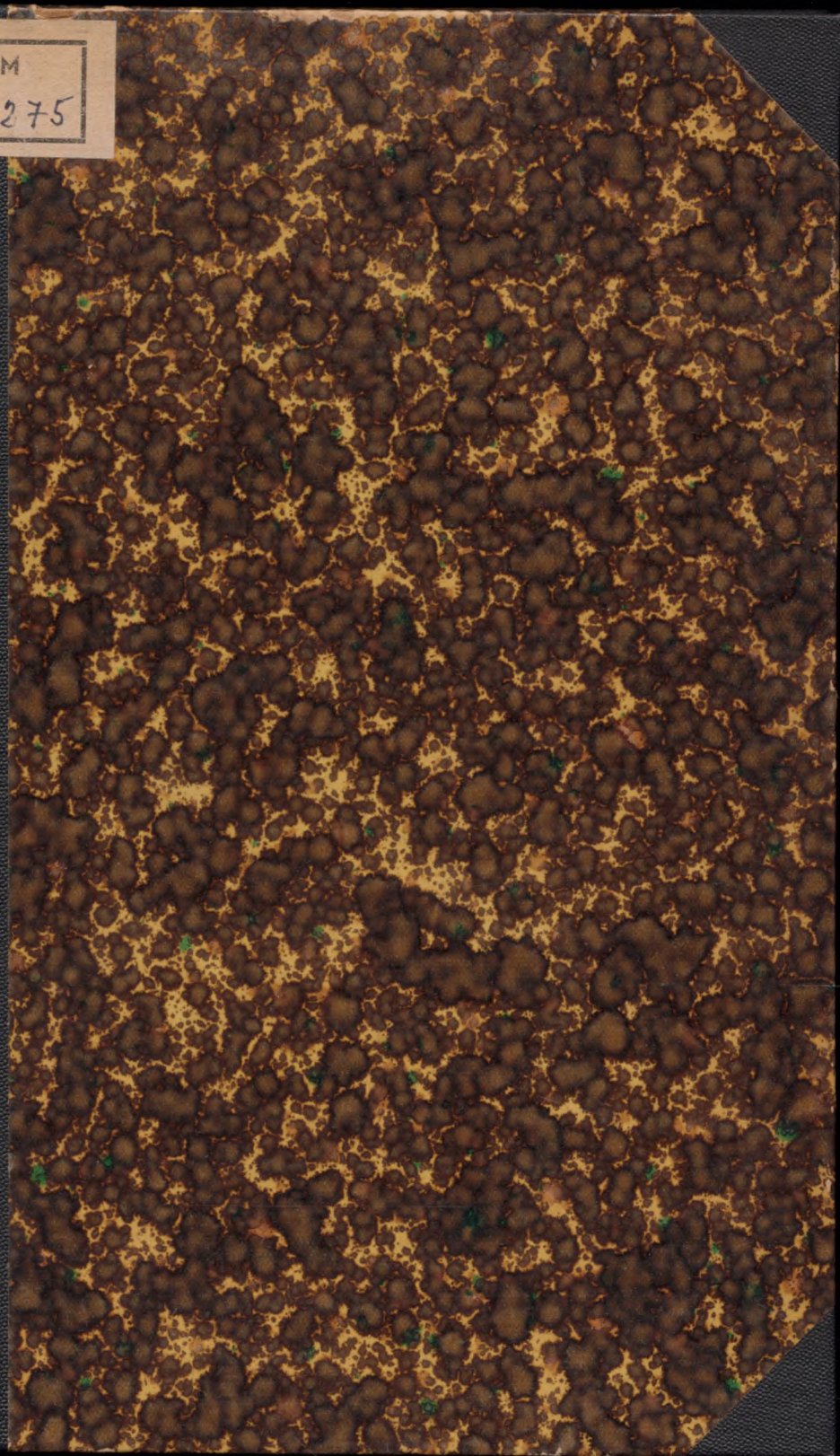
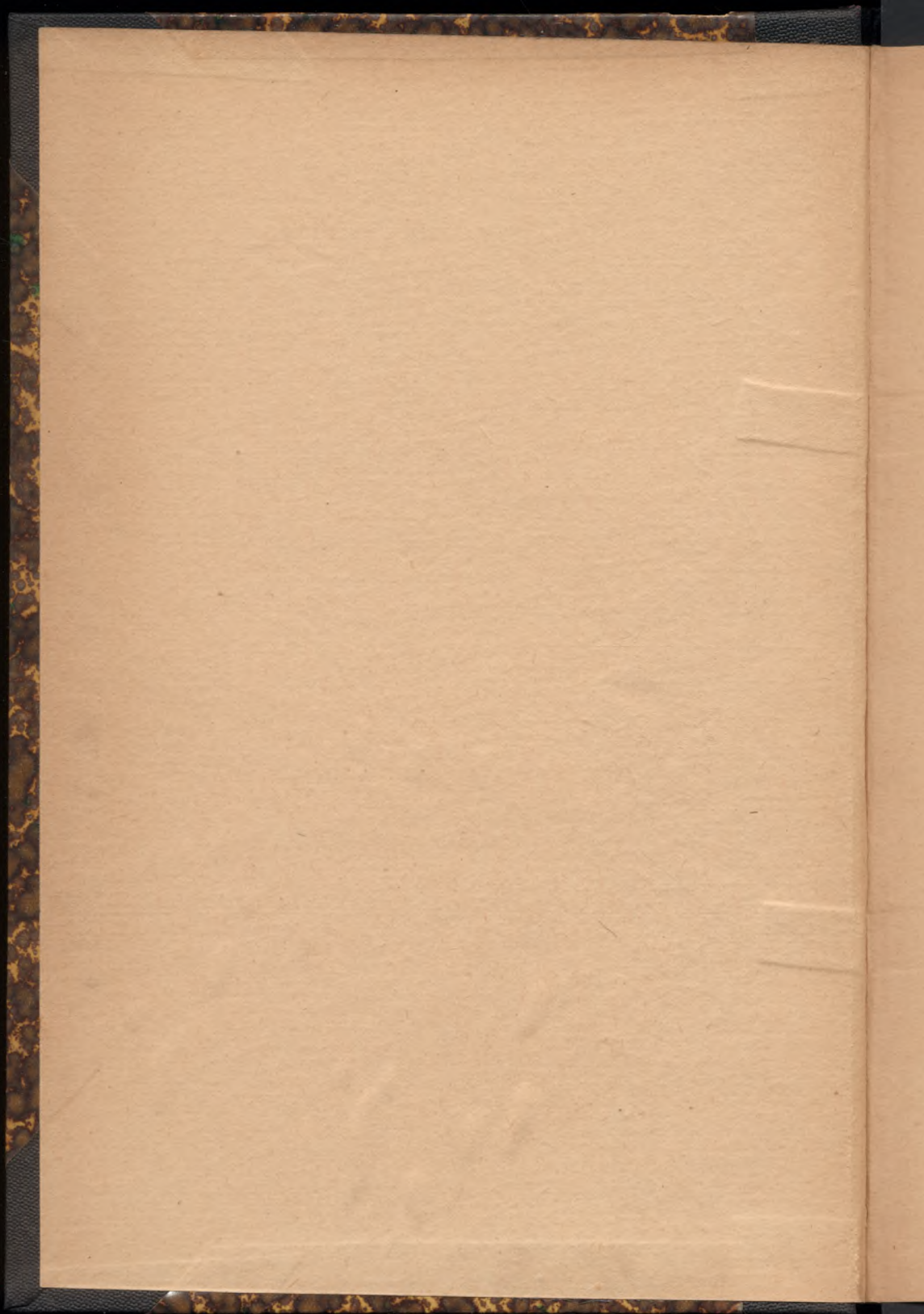
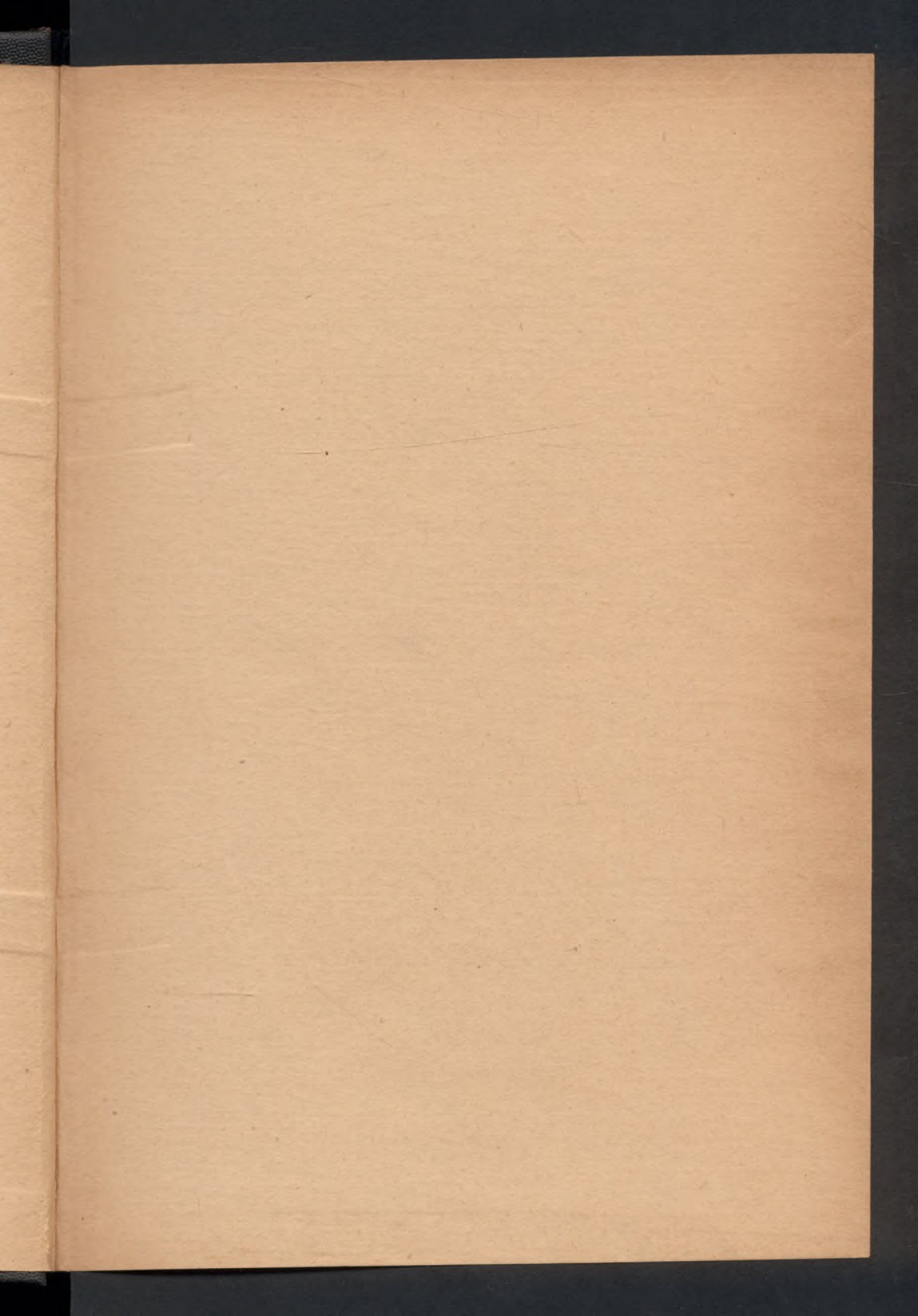

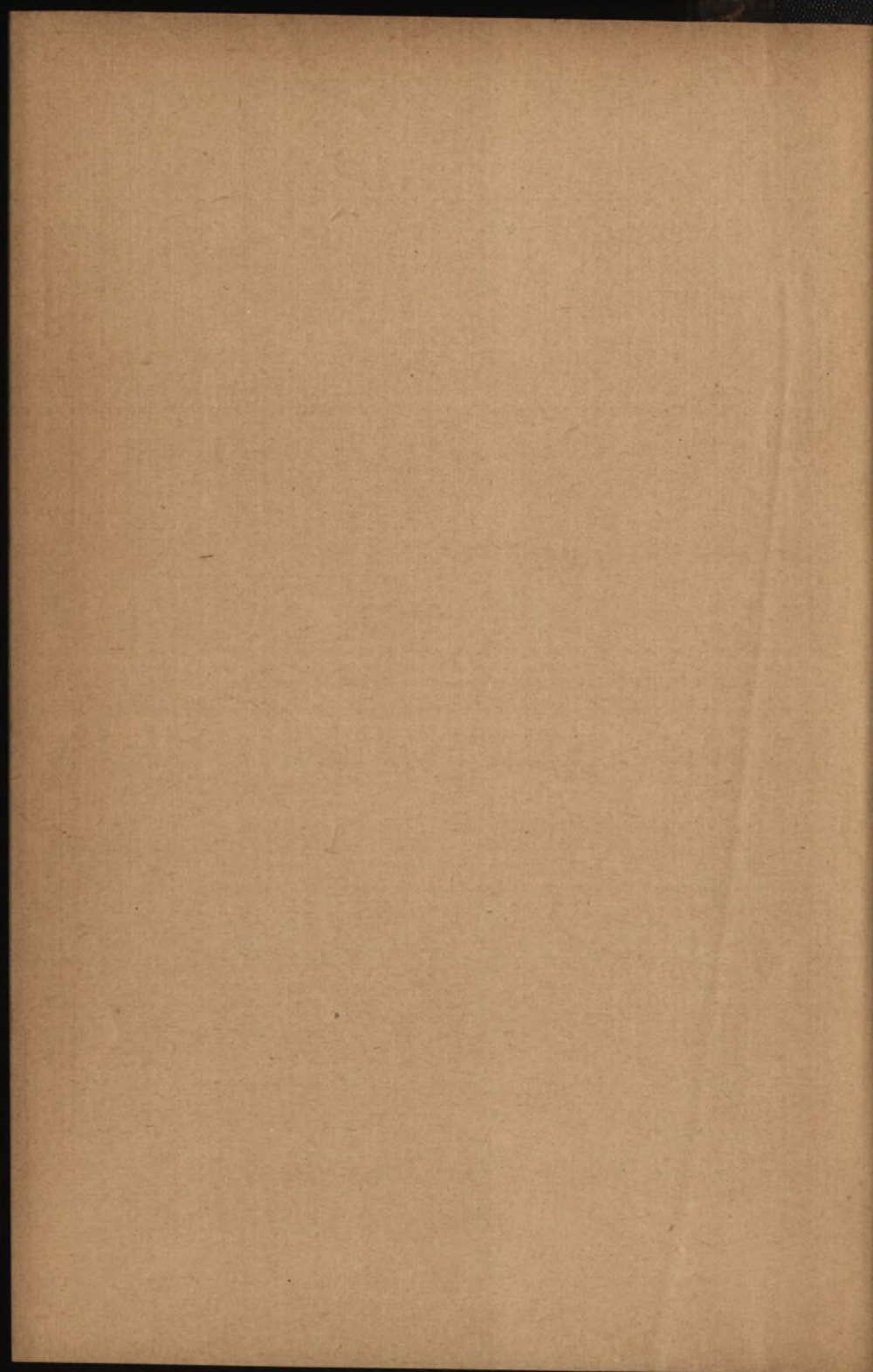
M

H5275

110 f/5

A LELKIPÁSZTORI GONDOZÁS ÉS A GAZDASÁGI SZOCIÁLIS KÉRDÉS

IRTA

ÜRMÖSI JÓZSEF,
homoródszentpáli unitárius lelkész.

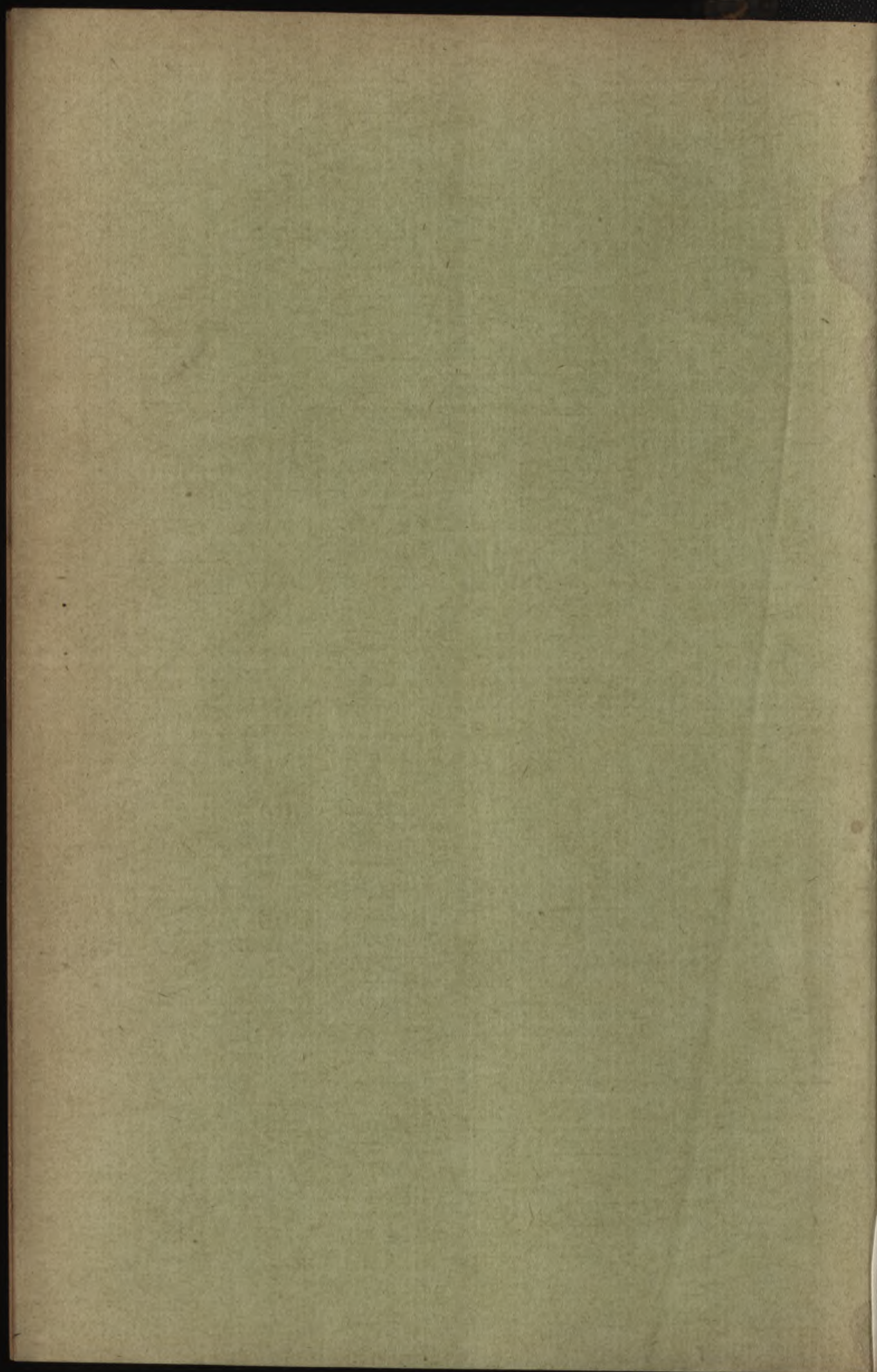
„Aki az ő kezét az ekeszarvára veti
és azokra néz, a mik háta mögött
vannak, egysem alkalmas az Isten-
nek országára.“ (Luk. 9/62.)

KAPHATÓ KÓKAI LAJOS BIZOMÁNYÁBAN BUDAPEST

IV., KAMMERMAYER KÁROLY-U. 1.

Ára 2 korona.

A LELKIPÁSZTORI GONDOZÁS ÉS A GAZDASÁGI SZOCIÁLIS KÉRDÉS

IRTA

ÜRMÖSI JÓZSEF,

homoródszentpáli unitárius lelkész.

„Aki az ő kezét az ekeszarvára veti
és azokra néz, a mők háta mögött
vannak, egysem alkalmas az Isten-
nek országára.“ (Luk. 9/62.)

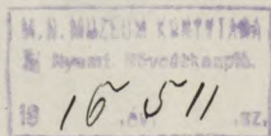

KAPHATÓ KÓKAY LAJOS BIZOMÁNYÁBAN BUDAPEST
IV., KAMMERMAYER KÁROLY-U. 1.

Polg. hs
1474

M 45.275

BECSEK D. FIA KÖNYVNYOMDÁJA SZÉKELYUDVARHELY.

ELŐSZÓ.

Non scholae, sed vitae discemus.“ Sokszor, nehéz verejtékezéssel, lefordított latin közmondások igazságaira nem egyszer gondolok vissza. A fenti közmondás most idéződik fel emlékemben, midőn az életnek, egy darab útját, bejártam. Nem állithatom, hogy amit a közép- és szakiskolák tanítanak, az mind az életnek szólna. Ezek közül, sok mindennek, nem veszi hasznát az életben.

Új úton és nyomokon haladok, midőn a kor- és mindennapi élet követelményei szerint, azt igyekezem, e kis dolgozatban, kimutatni, hogy a mai lelkésznek és általában az eljövendő lelkészeknek, többet tanítsunk, az életre előkészítő tudományokból és ismeretekből. Mit, hogyan és miért?

E kérdésekre lesz feladata, rövid tájékoztató feleletet adni, e dolgozatnak. Nagy tudományos külszint hiába igyekeznék adni, mert ez gyakorlati munka. Rendelkezésemre is csak azok a munkák állottak, melyeket, szerény anyagi helyzetemhez mérten áldozatokkal, beszerezhettem.

Vallom és hirdetem most is, hogy a lelkész-képzésnél, minden lehető el kell követni arra nézve,

hogy lehető legjobb és legalaposabb tudományos
 készültséggel lássák el a növendékeket és ők is
 láthassák el magukat; de, midőn az életbe kilépen-
 dők, az utolsó évben, a gyakorlati élet előismereteiről,
 bőv és részletes tájékozás nyújtandó számukra.
 Lelkipásztori gondozás irodalmának ismertetése
 mellett, e célt szolgálja, e dolgozat.

BEVEZETÉS.

Az evangéliumi kereszténység és a gazdasági szociális kérdés.

Szükségesnek tartom annak megvizsgálását, hogy a gazdasági szociális kérdés, kapcsolatba hozható-e az evangéliumi elvekkel illetve a lelkipásztori gondozással és a szociális kérdésnek melyik ága az főleg, melyet a lelkipásztori gondozással kapcsolatban, első helyen figyelembe vehetünk?

A *szociális kérdés* egész csomó olyan feladatnak gyűjtőve, a melyek megoldását az emberek társas együttélése követeli.

Ennélfogva a hányféle megnyilatkozása vagy alakulata volt és van a társas együttélésnek, annyiféle a szociális kérdés is. Azt is mondhatjuk általánosságban, hogy mióta az emberek társadalomban együtt élnek, minden kornak megvoltak a maga szociális kérdései. Így például a jobbágyfelszabadítás is szociális kérdés volt, stb.

Napjainkban, különösen az utolsó évtizedben, fokozottabb erővel, ugyszólván rohamosan, tört

előre e kérdés; úgy, hogy a kik ez időben léptünk ki az életbe, az életnek újabb és újabb követelményeivel találtuk szemben magunkat és a mely, hivatásunknál fogva, magával ragadott s ha a kor követelményei szerint való lelkipásztorok akartunk maradni, haladnunk is kellett vele.

Mi okozta a szociális kérdések tömegének, oly hirtelen előtérbe jutását? Röviden azt felelhetjük, hogy a *társadalom alsóbb osztályainak öntudatra ébredése és ébresztése, a kizsákmányolással és elnyomatással szemben.*

Ugy az ipar, mint a mezőgazdaság terén a 20-ik század találmányai és tanulmányai újabb és újabb vívmányokat hoztak létre.

De ez az óriási méretű haladás, nem vett szárnyaira minden társadalmi osztályt. Sőt némelyeket teljesen pusztulás elé állított vagy ha éppen ezt nem tette, de nagy mértékben megnehezítette a megélhetését.

Egyik oldalon villamvilágításban ragyogunk, a másik oldalon középkori rongyok lógnak alá. Egy pár társadalmi osztályunk, a 20-ik században van, a többi még a nyomor, tudatlanság, elmara-dottság keserveit nyögi!

A vezető társadalmi osztályok, a tőkések, hatalmas erejükkel, mindent megcsínáltak, a mi saját kényelmük, biztatásuk szempontjából előnyös és szükséges, de ugyanakkor elfeledkeztek az alantabb levő osztályok teherbíró képességéről, vágyairól,

megélhetési szükségeiről. Ezeket mintegy eszköznek tekintették. A tőketulajdonos (kapitalista) gyáripáros elnyomással fenyegeti egyfelől a kis ipart, másfelől meg mértéken felül használja ki munkásának munkaerejét, a tőkegyűjtésre. Az itt származó elmentétekből és törekvésekből fejlődött ki az *ipari szociális kérdés*. Ez megfelelő apostolai s főleg a helyes és ügyes összetartással szervezett *szociáldemokratizmus* segélyével halad előre. Ujabb időben, különösen az utolsó évtizedben már a mezőgazdaságot is gyámsága alá akarta venni. Azonban a *mezőgazdasági szociális kérdés*-nek is akadtak önálló bjegetői és szervezői, kik bár más és más nézőpontból, de azt igyekeznek bebizonyítani — mi könnyen is megy — hogy az ipari szervezet mintára nem lehet a mezőgazdasági kérdést rá alkalmazni, mert ez utóbbi az *alap*, amelyen nemcsak az ipar, hanem az egész társadalom élete, fejlődése felpül, léte vagy nem léte függ!

Tekintve azt, hogy mezőgazdasági ország vagyunk és azt is, hogy lelkészeink 90% falun, földműlő, birtokos és munkás népek között él és teljeíti hivatását, elengedhetetlen kíváncsún tartón, hogy a mezőgazdasági szociális kérdés főbb irányával a jövő papok megismerkedjenek. E dolgot célját is, leghasznosabb irányúnak úgy gondolom, ha ez főleg e kérdés ismertetésével foglalkoz. Annyival inkább, mert e kérdéssel kapcsolatán, a szociális kérdésnek más és más alaku-

latai is, összeköttetésbe jönnek. Ugyanis faluhelyen, nem lehet határvonalat húzni a vezetők számára, hogy csak mezőgazdasági kérdéssel foglalkozzanak, hanem általában foglalkozniok kell, a falu vagy a vidék társadalmi életének kérdéseivel.

A mezőgazdasági szociális kérdés tárgyalását megelőzően lássuk röviden, hogy ennek fejtegetése kapcsolatba hozható-e az evangéliumokkal és a lelkipásztori gondozással?

Számos író művében olvastam azon kérdés fejtegetését, hogy vajjon Jézus, korának szociális kérdéseibe beleavatkozott-e vagy nem? A társadalmat akarta-e reformálni vagy az egyént? E kérdés tárgyalásának, itt nem lévén tere, igen helyes megoldásnak találom azt a feleletet, mely azt mondja: „Mindenek előtt az embert akarta átalakítani, hogy a társadalmat átalakíthassa.” Tehát az egyén keresztül a társadalmat.

Az evangéliumok tanulmányozása arra a biztos meggyőződésre vezet, hogy Jézus a gazdasági foglalkozásnak, a földművelésnek, a pásztorságnak értékelője és becsülője volt. Az evangéliumoknak a mezőgazdasággal foglalkozó hasonlatai és példázatai, különösképpen, erről tesznek bizonyosságot.

Az az eljárása Jézusnak, hogy legszebb hasonlatait a mezőgazdasági foglalkozás köréből eszti, mutatja e munkáknak kiváló jelentőségét és fontosságát.

A *magvetőről* való példázata, nem élese tűn-

teti-e fel, hogy csak a jó minőségű és jól gondozott szántóföld hoz jó termést (Máté 13/1—23)?

A *magvető és konkolyról* szóló példázat, mily világosan jelzi, a vetőmag tisztaságának fontosságát. (Máté 13/24—30).

Vagy mily közvetlen szemléltetése a föld belsőjében munkálkodó természetű erőnek, a *vetés felnövéséről* való eme rövid kis példázat: „Ugy van az Isten országával, mint mikor valaki a földre veti a magot, azután fekszik és kel éjjel és nappal, a mag meg kihajt és felnő, *maga se tudja hogy?* Mert magától terem a föld előbb szarát, azután kalászt, azután teljes szemet a kalászban. Mikor aztán a szem engedí, hamarosan ráveti a sarlót, mert itt az aratás. (Márk 4/26—29).

Vagy kít ne hatna meg a hasonlat szépsége nagyszerűsége és igazsága, a mellyel ő azt a közvetlen benső életet és ragaszkodást rajzolja, amely volt és van ma is, a *pásztor és a nyája közt!*

A telhetetlen emberi elbizakodotságnak, mily alapos jellemzése az *oktalan gazdagról* való példázat. (Lukács 12/13—21).

Mily ügyes, a *sáfár-ról* való példázatban, javainknak, a jövő érdekében való helyes felhasználására szóló (Lukács 16/1—13.) intelem.

A *terméketlen fügefa*, (Lukács 13/6—9.) a *szőlő munkások* (Máté 20/1—16.) stb. hasonlatai, mind azt bizonyítják, hogy alapos ismerője volt a mezőgazdasági munkák minden ágának, azokat

sokra értékelte, mert különben nem használta volna fel egy oly magasztos szép eszme megértetésére, mint „Isten országa“, „mennyország.“

Vajjon ez eszmének hátrányára vagy lekicsinylésére szolgál-e, ha az evangéliumi nyomdokokba lépünk? Sokan mondhatják erre, hogy a mester csak az *eszme érdekében* mondta a hasonlatokat, de ugyanakkor hangoztatta: „Az én országom nem e világból való.“ Helyes! De vajjon, mikor e hasonlatokat elmondotta, nem állott-e fenn két eshetőség? Egyik az, hogy magának a Jézusnak is az élettapasztalatból kellett megismernie, megtanulnia mindazt, a mit példázataiban a gazdasági életre vonatkozóan felhasznált; a másik az, hogy midőn ő ezeket elmondotta, — a lelki épülés mellett — ugyanakkor nem tanulhatott-e egyik vagy másik hallgatója a *reális gazdasági életre vonatkozólag is*? Hiszen a Jézus az eszme érdekében ugyancsak kiemelte tanításaiban, hogy a *jó föld hoz jó termést; a tiszta mag után lehet tiszta buzát várni; az okos gazda így és így tesz* stb.!

Isten országát hirdetjük mi is. Hogy az elkölthessen, itt a földi országban szükséges, hogy munkáljunk annak eljöveteleért! Az Isten országa eszméje szerint alakítsuk át az *emberi társadalmat*, hogy a Krisztus lelke éljen és munkáljon mibenünk, a szeretet által. Mindaz a mit az emberszeretet érdekében önzetlenül teszünk, munkálunk, szószéken és ezen kívül a társadalmi, családi élet-

ben és népünk körében, *nem ellenkezhetik az evangéliummal és Krisztus elveivel*; mert a Krisztusi evangélium nagyszerűsége és hatása éppen abban áll, hogy abban nincs kötöttség, nincs mozdíthatatlanság, hanem minden idők gyermekeinek szól.

Ha ez még mindig távol van, nem az eszme, nem is az evangélium a hibás, hanem a keresztény egyházak. Igen közvetlen igazsággal és megfelelő meggyőző erővel mondja a kálvinista egyház kiváló prédikátora erre vonatkozólag: „Az egyház abban a végzetes tévedésben ringatta magát, hogy neki csak az örökkévaló igazságokkal kell foglalkoznia és a napi élet kérdéseit, a napi élet kérdéseinek az örökkévaló igazságokkal való megvilágítását, elhanyagolhatja. Az egyház prédikátorai egy igazi császármetsszéssel kioperálták az *élő emberből a halhatatlan lelket* és kizárólag ezzel foglalkoztak; ahelyett, hogy ezt a halhatatlan lelket a halandó testtel való élő kapcsolatában, szoros viszonyában tették volna gondoskodásuk tárgyává és törődtek volna, éppen a halhatatlan lélekért, ennek lakóhelyével, templomával, a *halandó testtel is*; a csontból és húsból is álló emberekkel, úgy, amint e földön élnek: kereskedőkkel és hivatalnokokkal, az iparosokkal és a földművelőkkel, a munkaadókkal és a munkásokkal, a családtalan és a családos emberekkel.“¹

¹ Jánosi Zoltán Papi dolgozatok. Debrecen, 1914. VIII. köt. 9. oldal.

Az evangéliumi kereszténység, maga alatt vágja el a fát, ha a testvériséget hirdeti, az egy Atya gyermekei vonatkozásában s ezért a testvériségért közvetlenül nem munkálkodik. Azok a látszólagos és meglevő jótékonyági intézmények, melyekre a ker. egyházak hivatkoznak, ma már nem elégségesek. Ezek csak begyógyítják némileg a sebeket, de a betegséget alapjában elmulasztani nem tudják! Ide most már, a Keresztelő János-féle módszer bátor eljárása szükséges, hogy a fejsze a fának gyökerére (a bajoknak forrására) vettessék! A társadalom megújulásához illő gyümölcsöket teremmi, hogy a *dúsgazdag* és a *nyomorult koldus Lázár példázata*, ne legyen *milliószor valóság!*

Ha ezt nem tesszük meg, mi valljuk kárát. A mi az ipari proletárizmus terén részben bekövetkezett t. i. az egyházak az általunk hirdetett eszmék közül, a testvériségért nem sokat tettek illetve nem tettek eleget; ellenben az egyházon és a kereszténységen kívül társulatok, szövetségek alakulnak, melyekben, ha szigorú pártfegyellemmel is, de támogatják egymást, boldogulnak; így könnyen felejtik és hagyják oda az egyházakat, mely érdekükben édes keveset vagy éppen csak annyit tesz, hogy a boldogságot átutalja a *jövő életre*. Így fog történni könnyen, a stagnáló mezőgazdasági kisbirtokos és a nincstelen munkásság körében is, bármennyire sikerül most még, hallgatólagos szenvedésükben, tartani őket.

De ezenkívül is, a kivándorlás ijesztő nagy összege (évi 137000) figyelmeztetésül szolgálhatott volna eleddig is, hogy e téren, tenni való nagyon sok van s a falu vezetőit reá- vagy bele kell nevelni ezekbe a tenni valókba! Én legalább úgy hiszem, hogy jól rendezett, tisztességes boldogulhatás utjain haladó társadalomban és nép között, hamarabb építhető Isten országa, a boldogság és megelégedés! Ez az építés pedig csak úgy lesz sikeres, ha az építő ismeri a munkaeszközt, a tervet, ismeri az utakat, melyen vezetnie kell, nehogy „vak vezeti világtalant“ elve következze be. Valahányszor tehát felvetődik a kérdés, részt vehet-e a pap a szociális munkában? Mindig *vezető-munkás* szerepre szeretném e téren is állítani őt, hogy a szociális munkamezőn is álljon olyan magaslaton, mint amilyenre a szószéki elhívás és munkálkodás képesíti! Nem osztom annak lelkészársamnak nézetét ki így nyilatkozott: „Ha én a szószékből a Krisztus örök evangéliumával nem tudok hatni, én azontul nem bajlódom a néppel.“ Milyen sajnálatosan téves álláspont és nyilatkozat az ilyen, a 20-ik században! Hiszen éppen azokkal az örök evangéliumi elvekkel szükség hatnunk népünk gondolkodásának serkentésére, haladására. Hiába hirdetem én a szószékből, hogy *előre a haladó idővel*, ha én magam vagyok az, ki helyben maradok és elzárkozom a kor kívánalmái és követelményei elől!

Érdeklödnünk kell népünk kenyérszerzési kér-

dései és módjai iránt, minthogy ennek szükségesége elől Jézus sem zárkozott el, mert az „*úri imába*” is belefoglalta „a mi mindennapi kenyerünket.” Logikus következetességgel fejti ki egyik jeles egyházi író, hogy midőn Jézus azt mondotta: „Nem csak kenyérrel él az ember,” ebben egyszersmind az is ki van mondva, hogy *azzal is*.

Az a felfogás, hogy a szociális kérdésekkel s köztük a mezőgazdaságiakkal kell az egyházaknak is foglalkozni, nem legujabb keletű. Hogy még sincs meg ennek a kívánt eredménye, annak tulajdonítható, hogy ezt az élettudományt nem teszik rendszeres tantárggyá, főleg a protestáns teológiakon és tanítóképző intézetekben. Mert csakis így fejlődhetne ki ez a szép gyakorlati tudomány, melyet a barcasági „szász gazdasági egylet” lelkész-elnöke így fejezett ki: „*Uraim, a mi munkánk vallásos agronómia.*”

A gazdasági szociális kérdéseknek az evangéliumokkal és az egyházakkal való kapcsolatáról, a protestáns theológiai irodalomban, több kiváló és jeles tudós foglalkozott. Így például *Harnack* „a szegénység vagy a szociális kérdés” című fejezetben ezeket mondja: „Hogy mi az *emberhez méltó lét*, aziránt az idők folyamán, hála Istennek! nagyon megfinomultak és megváltoztak a felfogások. De Jézus is ismerte, ezt a zsínórmértéket. Hiszen egyszer, csaknem elkeseredve, így nyilatkozott a saját helyzete felől: „A rókáknak van barlangjok

s az égi madaraknak fészkek, de az emberfiának nincsen fejét hová lehajtania.“ A lakás, az elégséges mindennapi kenyér, a tisztaság — mindezeket a szükségleteket érinti alkalmilag s kielégítőket, mind a földi élet föltételét szükségesnek tartotta. Ha valaki nem képes őket magának megszerezni, a többiek lépjenek az ő érdekében sorompóba. Ezért nem lehet kétség aziránt, hogy Jézus ma azok pártján állana, akik erőteljesen munkálnak azon, hogy a szegény nép súlyos inségét enyhítsék s számára kedvezőbb megélhetési feltételeket teremtsenek.

Az erők szabad működéséről, az „élésről és élnihagyásról,“ melyet úgy helyesbit, hogy „élni és meghalnihagyni“ csalókra elvéről, az evangélium semmit sem tud.

Sőt nem tartja eldönthetőnek, de inkább megengedhetőnek azt a föltevést, hogy *Jézus lehetőnek tartott volna az emberek közt olyan szövetséget, a melyben a gazdaság mint magánbirtok, a szó szoros értelmében nem létezik.*¹

Korunk másik ragyogó tehetségű gondolkozója Prohászka O. „Az evangélium és a szociális fejlődés“ című fejezetben következő gondolatmenettel nyilatkozik: Jézustól pontokba szedett, befejezett szociális programot ne várjunk; ő közvetlenül nem szabadította fel a rabszolgákat. Az evangélium sehol sem ösztönöz lázadásra, fölkelésre s belépésével nem teremt rögtön új társadalmi szervezetet.

¹ Hornak. A kereszténység lényege, 73—75. oldal.

Jézus felállítja a római és barbár világban *Isten országát* s azt kívánja, hogy a meggyújtott tűz égjen. A fejlődő ker. társadalom megteremti majd magának a megfelelő formát. Az evangéliumot nem tarja olyan tökéletes eszköznek, mely fölöslegessé tesz minden társadalmi alakulást s megalakítja a mindenkorra érvényes társadalmi rendet.

A szociális kérdést sem képes az evangélium egymagára megoldani, hanem csak szolgáltatni fogja az erkölcsi és ideális elemeket, melyeket a szociális kérdés időnkénti megoldásánál érvényesíteni kell.

A 19. és 20-ik század szociális mozgalmát, ideális rokonságban látja állani az evangéliummal, mert két fő jellegzetes vonást lát benne: „Magasabb foku szabadsága és magasabb foku műveltsége az egyénnek.” Beismeri, hogy e két kíváncsi megváltoztatja a társadalom belső alkatát, nehézzé teszi a társadalom új alakulását, társadalmi rétegek új elhelyezkedését, de hát nem mondhatjuk azt, hogy Jézus megteremtette volna a társadalomnak eszményi „*non plus ultra*” állapotát. Nem tette ezt, hanem fölszította bennünk a lelket, kiárasztotta ránk kegyelmét, buzdított, hogy imádkozzunk s tegyünk is róla, hogy jöjjön el hozzánk az Isten országa. A földi ország s annak fejlődése és tökéletesbbülése elé nem gördített akadályt, sőt Isten atyasa és ezáltal a testvériség eszméjével utat, irányt mutatott, a lehető legjobb és legméltányosabb társadalmi állapotok teremtésére.

Bizonyos foku sajnálattal vallja be, hogy a társadalomnak uralkodó osztályai nehezen értik meg (sic! vajjon akarják-e?) az evangéliumnak ezt az alkalmazását s a társadalmi alakulásokat ezért, rajtok kívül, az osztályharcok intézik. De mikor ezek elmúlnak és az átalakulás megtörtént, mégis csak közelébb érünk az Isten nagy gondolatainak nemcsak az örökkévalóságban, hanem az időben való kialakulásához.

Jöjjön el a földön is a Te országod! ¹

Frank Thomas genfi theol. tanár „Evangélium és a szociálizmus“ című munkájában, mint címe is mutatja, foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy az evangéliumi kereszténységnek szociális hivatása is van. Ezeket a hivatásokat részletesen tárgyalja a társadalmi kérdések: tulajdonjog — munka — nyomor stb. címekkel kapcsolatban. Munkájának általános alapelvei főbb vonásokban ezek: Az evangélium világánál, minél inkább tudatára ébred az emberiség saját értékkel bíró egyéniségének, annál kevésbé tűrhet meg olyan állapotot, a mely egyfelől egyesek jóllétét, boldogságát, másfelől mások szerencsétlenségét és szenvedését eredményezi.

Tiltakozását fejezi ki ama felfogás ellen, hogy a miért az elfogult vallási fanatizmus, a Krisztus nevére való hivatkozással, annyi kegyetlenséget tett, annyi bűnnek, visszaélésnek volt az okozója, azért a kereszténység a maga egészében elvetendő volna!

¹ Prohászka O. A diádalmas világnézet. Esztergom, 1911. 286—297. oldal.

Az ilyen gondolkozásuak, ha kevés jóakarattal és figyelemmel megvizsgálnák az evangéliumot, megbizonyosodhatnának, hogy az előbb említett elnyomatások teljes ellentétben állanak az evangéliummal.

Ha pedig még most is sok-sok igazságtalanság és elnyomatás észlelhető az ugynevezett keresztény társadalomban, az nem azért van, hogy azok keresztények, hanem azért, hogy *csak névleg keresztények*, de lélekben, érületben és gondolkozásban még nem eléggé keresztények.

Isten országáról beszélve kifejti, hogy az evangéliumnak a társadalmi kérdésekkel való kapcsolata végeredményben így foglalható össze: „*Isten földi országa.*“ Melyben érvényesül a kereszténység eszméje, megvalósul a Krisztus programja és érvényesül az emberi tevékenység.

Még nem is olyan régen (talán jórésztben még ma is) az egyház általános tanítása, szüntelenül a menyre irányult, mintha a földet el kellene hanyagolnunk. A bibliai fölfogásnak — mely főleg a Jelenések 20/4—10) könyvére hivatkozik — ez a megnyilatkozása a görög bölcsélet maradványa, mely a lélek halhatatlanságán ábrándozva, elfeledte vagy megvetette a földet. A természetes szív megtalálta a magáét ebben az elméletben. Általános emberi vonás, hogy a távoli kötelességeket mindig többre becsüli, mint a közeliakat; szívesebben elábrándozik a természetfölötti dolgokon, mint az előtte álló földiekkal foglalkozzék! Így volt és így van a

nagyobb rész Krisztus személyiségével. Fölmagasztalja, közbenjáróvá teszi, imádás tárgyául állítja a helyett, hogy az emberi tökéletesség példányképeül tekintené, kinek nyomdokaiba lépni emberi kötelességünk: „Példát adtam, hogy úgy cselekedjete miként én,” e helyett, az előbbi módszer könnyebb, mert ürügyül szolgálhat, hogy oly magasan áll felettünk hogy nem követhetik.

Szerencsés körülményeknek tartja, hogy e tekintetben, az utóbbi időben visszahatás észlelhető, mely némileg aztán a másik végletekbe megy. Ugyanis akadtak gondolkozók, bölcsészek, theologusok pl. Renouvir, ki azt állítja, hogy *az ember egész célja a földre szorítkozik*, továbbá Monod W. lelkész, ki a földre vagy legalább is az emberi nem körére korlátozza Isten országának felépítését. Ezt a felfogást tulzásnak tartja Frank Th., ő azt mondja: „Egyformán hiszünk mind a földben, mind a mennyben, ez utóbbi dicső valóságát tagadni, nem lehet okunk.” E hite mellett azonban boldognak mondja, magával együtt, a jeleni emberiséget, hogy oly korban élünk, melyben mindig több és több ember érti meg azt a szerepet, melyet földünk hivatott teljesíteni Isten országa érdekében.¹

Ennek az országnak az elmélete sokkal inkább megfelel korunk szívettépő szükségleteinek, mint a földfölötti kizárólagos mennyé.

Az új testamentum menybeli boldog ígéretei

¹ Frank Thomas, i. m. 230–235. oldal.

is a földi átalakulásokban gyökereznek, mert maga Jézus, midőn tanítványaira ruhazza az evangélium hirdetését, azt mondja: „Legyetek az én tanubizonyságaim a föld végső határáig.“ A miatyánkban is azt tanítja: „Szenteltessék meg a te neved, jöjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod, mint a menyben, úgy itt a földön is.“ Nyilvánvaló, hogy a földön kell Isten nevének megszenteltetnie, országának e földre kell eljőnie, mert a menyben már megvan és ott már mindenki megszentelte a nevét.¹

Csiki L. teológiai tanár „Lelkipásztorkodás“ című munkájában² megemlékezik a *szociális kérdés anyagáról*, mint olyanról, melyet a jövőndő lelkipásztoroknak megismerni szükséges. Főbb vonásokban ismerteti a szociális kérdés jelentőségét, a szociálizmus s főleg a szociáldemokrácia programját; az *agrár-szociálizmus* terjedését megakadályozó eszközöket: a munkás bérszerződések föltételeinek javítását, kisbirtok, kisbérlet kiterjesztését; a gazdasági műveltség emelését; helyes cselédtörvény létesítését stb. stb.

Mondanunk sem kell — írja tovább, — hogy ezen felsorolt követelmények és orvosságok közt, akárhány van, sőt a legtöbb olyan, mellyel az egyháznak és az egyház szolgáinak lehetetlen nem rokonszenvezniök, a honnan egyedül csak arról

¹ Frank Thomas. i. m. 241--242. oldal.

² Debrecen. 1907.

lehet szó, hogy ki kell a szociális ügyek vezetését venni a tudatlan, rosszakaratu izgatók kezéből; meg kell a szóbanforgó irányzatokat, törekvéseket tisztítani, minden reájuk rakodott szennytől s ebben az értelemben, minden lelkipásztornak foglalkoznia kell a szociális kérdéssel.¹

Unitárius egyházi életünkben is felvetődött sok ízben a szociális kérdéssel való foglalkozás szükségessége, több-kevesebb javaslattal kapcsolatban. Így például Dr. Boros György: *„Szociálizmus és teendőink a magyar társadalomban,”*² című felolvasása, azokról a módozatokról szól, mellyel a falusi társadalom székely vezetői, a szociális kérdések munkálásával megelőzhetik a romboló szociálizmust.

Dr. György János: *„Jézus és az újszövetség”* című értékes munkájának IV. részét „Az újszövetség és a mai szociálizmus” címen, annak megmutatására fordítja, hogy igenis Krisztus elvei s általánosságban az evangélium tanítása, szemelött tartandók, a társadalom bajainak orvoslásánál. Egy amerikai író idézetében azt mondja, hogy: „A hegyibeszéd a társadalom tudománya; nemzetgazdasági fejtegetés. A gazdasági demokrácia a kereszténység megvalósítása lenne.”

Annak az árnak feltartóztatására, — melyben a materialista szociálizmus Isten és vallásellenes agitációja által, az emberi műveltséget elposványosítással fenyegeti — egyik legerősebb gát annak

¹ Csiki L. i. m. 121. oldal.

² Felolvasások D. F. Egyletben, Kolozsvár, 1906,

kimutatása, hogy a keresztény vallás gyakorlati, társadalmilag megváltó és gazdaságilag valósítható.

„Papnevelésünk követelményei“-ről írt cikkében,¹ arra hívja fel a figyelmet, hogy a társadalom fejlődése, a társadalom bajainak és e bajok orvosló eszközeinek ismerete, elengedhetetlen követelménye a papnevelésnek. Ezek nélkül ma az egyház életképessége veszélyeztetve van. Ezt az orthodox egyházak belátták és papnevelő intézeteikben a *nemzetgazdaságtan* és a *szociológia* több helyen rendes tantárgyat képez. A külföldi példák után hazánkban a róm. kath. egyházra hivatkozik, mint a melynek teológiai akadémiáin, e tárgyak taníttatnak. Közül egy részletet a gyulafehérvári róm. kath. theol. akadémia társadalomtan tanárának hozzá intézett leveléből, melyben a professzor úr többekközt ezeket írja : . . . inkább gyakorlati szociológiával foglalkozom, mivel az elméleti részt a társadalmi jogból cselet tanára adja elő. Előadásaimban : a munkás-kérdés, szövetkezeti kérdés, egyesületek alapítása és vezetése, bérszerzések megkötése, felbontása, a bérharc és a különböző szociális irányok, politikai programmok és törekvések ismertetését tartottam és tartom szemelőtt. Vonatkozó magyar törvényeket szintén ismertetéseim tárgyává teszem, valamint a munkásbiztosító pénztár működését is . . .“²

Benczédi Pál „Teendőinek hitéletünk fejlesztésére“

¹ Unitárius egyház, 1908. áprilisi sz.

² „ „ 1913. júliusi sz.

tése" című közleményében, hacsak futólag is, de elismeri a szociális kérdéssel való foglalkozás szükségességét. Bár nem állítja ezt fel, mint követelményt, mert a valláserkölcsei élet terén a munkásságra oly tág tér nyílik, hogy azon egy élet munkássága kimerülhet, de tekintettel arra, hogy népünknek más irányban is szüksége van reánk, onnan sem húzódnunk vissza.¹

E dolgozat írója is foglalkozott e kérdéssel egyik folyóiratunk hasábjain: „A mai cura pastoralis" cím alatt.²

Egyházi Főhatóságunk is már régebb átértékelte e teendőnek fontosságát, a mennyiben a papnevelő intézetünk fejlesztésére vonatkozó javaslatok közt, az 1909. évi Főtanácsí jegyzőkönyvben ez áll: „A szociológiára óhajtunk figyelmet fordítani s a gyakorlati teológia körében, de mindenik rendes tanácskörtében is, foglalkozni kell vele. Nagyon szükséges, hogy a leendő pap ismerje meg a mai társadalmat uraló és irányító eszméket. Kívánatos, hogy figyelme fölhevessék mindarra, ami a nép lelkét foglalkoztatja." Sajnos, hogy anyagi tehetség hiányában mindeztideig mulasztást szenved e fontos posztó rendszeres szervezése és betöltése, egyházunk és népünk kárára.

Boldogemlékü Berde Mózes nagy jóltevőnket is, bizonyára a papnak és tanítónak a mezőgazdasági kérdések iránt való érdeklődése készítette

¹ Unitárius egyház, 1913. júliusi sz.

² " " 1913. májusi és júniusi sz.

arra, hogy végrendeletében jutalmat biztosítson az olyan vezetők számára, kik a népet *gyümölcsészeti* és *méhészeti* dolgokban tanítják és azokban példaadást mutatnak.

Ezekben vázolja a mezőgazdasági szociális kérdés, az evangéliumok és a gyakorlati teológia tudományok közötti szükséges kapcsolatot; vizsgáljuk meg, hogy a „Lelkipásztori gondozással” kapcsolatba hozható-e?

I.

A lelkipásztori gondozás fogalma és köre.

Kötelességemnek tartom, első sorban feleletet adni arra a kérdésre, hogy miért tárgyalom, a gyakorlati teológiának éppen ez ágával kapcsolatban, a szociális kérdést? Igaz, hogy elég volna a feleletben megimlitenem azt a tényt, hogy a bevezetésben említett tudományos férfiak csaknem mindenike szükségesnek ismeri el a szociális kérdés bevonását, e tárgy körébe. De e jelek nézetének tiszteletben tartása mellett, még egy nagy tanítómester sugallmazta nekem e tárgy fontosságát: az *élet-tapasztalat*.

A „cura pastoralis“ tudományos ismeretét tanultam a teológiai előadások során, de annak más és más ágával vagy mondjuk részeivel ismeretett meg a haladó és fejlődő élet, mely szintén tanítómester és tárgya az *élettudomány*!

Ha mármost, áll az az axioma: „ecclesia se semper reformari debet“, akkor ez újításba bele kell vinnünk a tudmánynak ezt a részét is, mely méltán és jogosan kér helyet magának a teológiai

tudományok sorában, ez a *gazdasági szociális kérdés*. S ha a magas felsőbb tudományok, nem fogadnák el testvérül, protektorául állítom — protekciós világban élven — az *életet*. S így talán bejuthat és legalább is a „cura pastoralis“ rokon-szenvezni fog vele és együtt haladhatnak.

De vajjon a gyakorlati teológia, mint tudomány, melynek a „cura pastoralis“ is leánya, nem tesz-e említést, már a régebbi időről keltezve, a fennti kérdés bevonásáról? Igenis tesz. Vizsgáljuk meg ezt lehető röviden.

„*A gyakorlati teológia mai munkaköre*“¹ című nagyobb tanulmányban a szociológia, mint gyakorlati teológia tudomány, előreveti sugarát az író helyes szemléletében. Erre vonatkozólag a tanulmány írója ezt mondja: Aztán van újabban, különösen Németországban, olyan egyházi tevékenység is, a mely „*keresztény szociális reform*“ név alatt, társadalmi igazságtalanságok megszüntetésére irányul és a melyet már nálunk is, bár még más irányban és értelemben, emlegetni kezdenek. Ez is egyházi munkának látszik hát és ha ennek elméletével fellépni korai is lenne még, de lényege jogos v. jogtalan volta felől, már is tájékoztatni kell a leendő lelkészeket.²

„Bevezetés a gyakorlati teológiába“³ c. munka

¹ Irta: Novák Lajos sárospataki ref. teol. professzor. Megjelent a főisk. 1897—98. évi értesítőjében.

² Novák i. m. 14. oldal.

³ Irta: Dr. Ravasz László. Kolozsvár. év n. 34 oldal.

írója, művében, hol Basserman-nak a gyak. teológiáról való felfogását ismerteti, azt mondja, hogy Bassermann a gyakorlati teológia körébe utalja a lélektant, népismeretet (ethnologia) és a *szociológiát*. Kimondja — többek közt — azt a fontos elvet, hogy a lelkipásztori gondozás nagy feladatát nem oldhatjuk meg *gazdasági*, igazságszolgáltatási, közigazgatási, szóval jogéleti képzettség nélkül.

Maga az író is, fent említett munkájában, ott hol a gyak. teológiai tudományok elágazásáról szól, az *agapetikat* külön is úgy jelöli meg, mint *keresztény szociálizmust*. A gyakorlati teológiai segédtudományok felsorolásánál ismét azt mondja, hogy az agapetika nem más, mint *vallásos szociológia*.¹

„Teológiai tudomány és a lelkipásztori képzés“² c. munka, a gyakorlati teológia feladata című fejezetében, tévesnek tartja azt a sokak által táplált hitet, mintha a papnövendékek a bibliai, történeti és szisztematikai teológiai tudományok elvégzése után, mint kész lelkipásztorok léphetnének ki az életbe. Ezek mellett szükséges azon teendők megismerése, melyek az *életben* várnak a lelkipásztorra.

Bartók is a kereszténységet *élettevékenységnek* veszi, melyben a vezető szerep a lelkipásztornak jut, kinek ismernie kell az irányt, hogy helyes cél felé irányíthassa, gyülekezete élettevékenységét.

A gyakorlati teológia az élettevékenységek megismertetésével foglalkozik. Három fő részre oszlik

¹ Ravasz i. m. 87. 90 oldal.

² Irta : Dr. Bartók György. Kolozsvár, 1907.

u. m. I. *Egyházi szolgálattan*: kultus (liturgika homiletika) nevelés, (kathekhetika) lelkigondozás, (pastoralis teológia).

II. *Egyházkormányzattan*.

III. *Missiotan*.¹

E felosztás után, megjegyzi, hogy mindezen tudományágak . . . ma meglehetősen el vannak hanyagolva. Éppen ezért azt javasolja „az elméleti és gyakorlati képzés” fejezetében, hogy a 7-ik és 8-ik félévet tulnyomólag a gyakorlati teológiai tárgyak foglalják el.²

Alább adandó kis dolgozatom, vonatkozó részéhez megemlítendőnek tartom, hogy Bartók Gy. is a *cura pastoralis* teendőinél felemlíti, hogy magán beszélgetések, felolvasások és összejövetelek által, szükséges olyan kérdésekről beszélni, melyek az egész társadalmat érdeklik és irányítják. (A szociális és gazdasági élet nagy kérdései).³

E kis kitérés után vizsgáljuk meg a *lelkipásztori gondozást*, mint tudományt.

A lelkipásztori gondozás, a gyakorlati teológiának tagadhatatlanul, igen fontos ága; a protestantizmusban az is volt, kezdettől fogva. A reformátorok, mint kiváló lelki gondozók említettnek s műveik is erről tesznek bizonyyságot.⁴

Igaz, hogy szoros értelemben véve, erre vo-

¹ Bartók i. m. 42—43. oldal.

² „ i. m. 86. oldal.

³ „ i. m. 46. oldal.

⁴ L. Hörk József. Luther als Seelsorger.

natkozólag, már Jézus szép példát mutatott és az apostolok levelei is, tartalmaznak lelkipásztori gondozásra tartozó intézkedéseket: Pl. Péter I-ső levele, Pál apostolnak Tímotheushoz és Títushoz írt levelei.

A protestáns teológiai irodalomban, lelkipásztori gondozást tárgyaló munkák között, időszerint első helyen érdemel említést Zsarnai, *Paptan*¹ című munkája. Ebben a *papí gond* történetét, három korszakra osztja.

Az I-ső korszak a 4-ik századig; a II-ik korszak a reformációig; a III-ik korszak a reformációtól a jelenig terjed.²

Megemlíti, hogy sokan szükségtelen és káros tudománynak állíták, azt hozván fel ellene: 1. hogy ezen egyesekre való gond leskelődésre s hierarchiára vezet; 2. árt a ker. szabadságnak; 3. igen nehéz foglalatosság, bizonyos szabályokat arról a tudomány nem is adhat. Ez ellenvetéseket kivédi, mert mindezek helyes gyakorlat által elenyésztesíthetők, sőt a nehézségek, még inkább tette sarkalják a lelkipásztort.³

A papí gond felosztásában (87. §.) kitünteti, hogy mire terjedjen ki főleg a papí gond:

¹ Zsarnai Lajos. *Paptan*. Sárospatak, 1857.

Jegyzet. Ezt megelőzőleg van említés Tóth Ferenc: „*Lelkipásztori gondviselés*“ Győr, 1806-ban s ugyancsak neki Győr, 1814-ben megjelent „*Homiletika*“ c. munkáiról; 1867-ben jelent meg Garda József: *Lelkipásztori Gondviselés* c. munkája Kolozsvárt.

² Zsarnai i. m. 109—110. oldal.

³ „ i. m. 108. oldal.

I. Mint kell fegyelmezní vagy felvigyázni az egész gyülekezetre.

II. Mint kell bánni az egyes hallgatókkal külön belállapotok szerint.

III. Míkép kell gyakorolni az egyházi fegyelmet.

Hol és hogy vigyázhat a gyülekezetre a lelkész?

A közönséges istentiszteleten kívül: 1. az iskolában, 2. házi- és közösszejöveletekben hol a hajlamok és indulatok szabadabb játéka nyíltta teszi az embert, 3. házi látogatásban és magánbeszélgetésben.

Az egyház külállapotjának megismerését is szükségesnek tartja azért, mert a külső viszonyok, éghajlat, föld minősége, gazdasági helyzet, népszokások stb. mint ok és okozat függ össze a hallgatók vallásos gondolkozásával és érzésével.

A földművelést, gazdálkodást falusi lelkészhez illendő foglalkozásnak tartja, már csak azért is, mivel szorosabban összeköti hallgatóival. Ellenben kárhoztatja, ha a pap, a gazdagok udvarában kulcsársággal, asztalterítéssel, kézcsókolással stb. hivatala méltóságát lealacsonyítja!

A gyülekezet *értelmi műveltségének* emelését, hivatali céljának kell, hogy tartsa a lelkipásztor. E cél eléréséhez, a lelkészre nézve a neveléstant (pedagógia) szükséges tudománynak, sőt a paptan egyik részének tekinti.¹

A hallgatókkal bel- és külállapotjuk szerint

¹ Zsarnai i. m. 114—116. oldal.

való elbánásnál, (II. r.) az evangéliumnak ama figyelmeztetésével inti a lelkészt: „az egészségesek nem szükölködnek orvos nélkül, hanem csak a betegek.“ (Máté 9/12.) Ezért ezekre különösebb gond fordítandó.

A jobb érzésű és erényesebb hívőket (93. §.) óvni kell az elbizakodottságtól s arra biztatni, hogy hitőket mutassák meg jó cselekedetek által.

A tévelygők és tudatlanokkal szemben, szelid és jó akaratú elbánást, tanítást és oktatást javasol, kathékizmusi tanítások alapján. A vallásban kételkedőket bizalomra kell bírni, hogy közöljék kétségeiket s azután ezeket szelid, de nyomós okokkal eloszlatni. A kevély kételkedő megalázását és megsebzényítését is megengedhetőnek tartja. A *babonát*, míg káros következményei nincsenek, szelidséggel és türelemmel kell tekinteni s lassanként javítani, de mikor káros következményei mutatkoznak, komolyan megmagyarázandó, hogy Isten helyes ismeretével és a gondviselés fogalmával ellenkezik.

Említést tesz még e fejezetben, a kereszténységből kivált, egyes apróbb sectákról, egyfelől pietisták vagy szenteskedők, másfelől a hitetlenekről (pantheisták, atheisták, deisták stb.). Az előbbiekre nézve azt javasolja, hogy bizalmuk megnyerése által meggyőzendők tévelygéseikről: az utóbbiakra nézve, minthogy azoknak többféle nemei vannak, a tudatlanokat és féltudósokat, erről meggyőzésük által felvilágosíthatjuk, azonban ha elmés politikusok

vagy mélyen gondolkodó filozofusok, nem minden lelkésztől kívánható, hogy velök szembeszálljon, mert itt más álláspontot kell választani, mint a melyen a keresztény lelkész áll. Itt tudományos vizsgálódás szükséges!

Azt is megjegyzni, hogy egyveleges társaságokban a prédikátor vallásos vetélkedésbe ne elegyedjék.¹

Mint kell bánni az emberekkel, kül állapotjukra nézve? A papi gond ezen részére, szorosan meghatározott szabályokat felállítani nem lehet, mert itt az egyes esetek az irányadók, miért is e tudományág, a kázuisztikához tartozik. Itt legfennebb, elveket lehet kimondani, melyeknek helyes és okos módon való használása, a lelkész bölcsességétől és buzgalmától függ!

Melyek azok a külállapotok, melyek vizsgálat tárgyát képezhetik a lelkész részéről?

Gazdagok s főranguak állapota, (98. §.) mely ellen, helyén és idején kívül, vigyázatlanul ne szóljon a lelkész, mert a világi vagyon és méltóság, az igaz kegyességgel, felebaráti szeretettel és kötelességi hűséggel megfér. A gazdagok és nagyok előtt bátran szóljon a lelkész, a vallásos igazságairól s azon legyen, hogy lelkészi méltóságát, erkölcsi magaviselete és szellemi tudása által tartsa fenn, nem pedig csuszás-mászás és behízélgés által.

A szerencsétlenek és szegények állapotján (99. és 100. §.) segíteni lehet, egyfelől a vallás, illetve

¹ Zsarnai i. m. 117—122. oldal.

a szentírás hathatós vigasztalásával, másfelől külső sorsukon és helyzetükön való javítással. Óhajtandónak tartja, hogy legyen minden egyházban *szegények perselye*, kivált ha ezáltal beszüntethető volna a szétjáró koldulás és minden egyház vagy helység, maga gondoskodnék a szegényeiről. Igen hasznos segítő eszköznek tartja a gabonamagtárak szervezését.

Igen lényeges lelkészi gondul említi a *betegekkel való foglalatosságot*. (103—105. §.) Lélek ellen való dolognak tartja elmulasztani a lelkész részéről ezen alkalmatosságot, a melyben sokszor készebbek elfogadni a vallás igazságait, mint más alkalmakkor. Azoktól pedig, kik hív vallói voltak a vallás igazságainak, kegyetlenség volna megvonni ennek vigasztalását akkor, a midőn legnagyobb szükségük van rá!

Megemlíti, hogy a betegek meglátogatása ellen ellenvetéseket szoktak felhozni, pl. hogy nem sokat használ; a babonaságot mozditja elő; a váratlan látogatás a beteget felizgathatja, környezete meg a készületlenség miatt zavarba jöhet; sokan vannak, akik irtóznak a betegségtől és haldoklóktól. Ez ellenvetésekre azt feleli, hogy a betegek látogatását, csak az kárhoztathatja, aki nem akarja elismerni a vallásnak az emberi szívre való jótékony hatását. Az élet hatáskörénél, még a hitetlen is, de annál inkább a hívő, szívesen foglalkozik az *örökélet* és *halhatatlanság* kérdéseivel! A babonaság eloszla-

tására megértetendő, hogy a látogatás ténye nem gyógyítja meg a beteget, mert ez nem testiszenvedés elhárítására vonatkozik, hanem a szenvedő lélek vigasztalására. A váratlan látogatás elkerülhetésére azt javasolja, hogy csak azokhoz menjen el a lelkész, kikkel közelebbi ismeretségben van; másokhoz, csak hivatás esetében. A betegektől és a ragálytól való irtózás nem tarthatja vissza a lelkészt, elvállalt kötelességének teljesítésétől.

Ha titkos bűnét bevallja a beteg, azt nyilvánosságra hozni nem szabad; kivéve, ha ezáltal az állam érdeke volna veszélyeztetve. Utasításul adja a lelkésznek, hogy tanácsolja a betegnek ügyes orvoshoz való folyamodását, rendeleteinek pontos betartását; valamint végrendeletének kellő időben való megtevését, hogy ennek hiánya miatt, az osztzkodók között, esetleges versengés ne támadjon.¹

A vétkezők megfedése, (106. §.) a rabokkal és a halálra ítélt rabokkal való bánásmódokról (107—108. §.) adott utasítások után a munkának III-ik részét: *Az egyházi fegyelem gyakorlása teszi.*

Az egyházi fegyelem fogalmában, azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy ez, nem az egyház külső hatalmának megmutatására szolgáló eszköz, hanem csak az építés, jobbitás kedvéért gyakoroltatik, mint az egyház védelmi eszköze.

Ez a fegyelem kiterjed az egyház minden tagjára, de mégis olyan esetekben foganasítható, mi-

¹ Zsarnai i. m. 128—132. oldal.

dön valamely közbotrányt okozó cselekedet az egyház célját és becsületét érinti.

Azonban arra mindig figyelem fordítandó, hogy a fegyelem végrehajtása ne hirtelenében és ne vaktában, hanem a legnagyobb szelídséggel és szeretettel gyakoroltassék.

A fegyelem fokozatai ezek: 1. intés (magános), 2. feddés két tanú jelenlétében, 3. kirekesztés a gyülekezetből. Ha a kirekesztett megtérni kész, mint eltévedt, de megtért juhót, örömmel kell visszafogadni. Ez eljárás ismét két tanú jelenlétében történjék, mert az a régebben szokásban volt gyakorlat, mely szerint, az egész gyülekezet előtt történt a nyilvános bűnbánat, egyértelmű volt a *közgyalázzattal* s inkább akadályozója, mint előmozdítója volt a megtérésnek.

Ez részletesebb tartalmú foglalatja Zsarnai munkája „*papi gond*” részének. Tekintve azt, hogy e munka második jobbitott kiadása, 1857-ik évben — tehát 58 évvel ezelőtt történt — becses és kiváló értékű munkának minősítjük a protestáns teológiai irodalomban. Igen hasznos tájékozást nyújt azokról a teendőkről, melyek ma is a papi-gond alkotó részét teszik. A gyakorlati életnek sok olyan ágát említi fel, mely a szociális étellel szorosabb vonatkozásban van, például: a földmívelést és gazdálkodást a lelkészhez illendő foglalkozásnak tartja, mivel szorosabban köti össze hallgatóival s nagyobb becsülést gerjeszt benne, a gyakorlati munkás élet iránt.¹

¹ Zsarnai i. m. 115. oldal.

Igen helyes érzékre, illetve lélekismeretre vall az a felfogása, melyben a papnak, az olyan köz- és családi összejöveteleken való megjelenését — hol tekintélye csorbitása nélkül — részt vehet, helyesli, mert ott nyilatkozik meg nyíltabban a nép gondolkodás módja, felfogása, mely tagadhatatlanul összefüggésben van, a gyülekezet vallásos és erkölcsi életével.

A gond, pontosság és törekvés, melylyel Zsarnai e munkáját — hacsak vezérfonalul is tanításaihoz — szerkesztette és kiadta, a hálás elismerésnél többet érdemel!

Szerény nézetem szerint, e munkájával, reácafol Ravasz L. hirtelenében kimondott eme szigorú kritikájára: „Itt kell megemlékezni a gyakorlati teológiának magyar művelőiről. Fájdalom egy pár sorban elvégezhető az egész.”¹ Azonban munkájának „végső”-jában, mintegy beismerőleg ezeket mondja: „Egy tartalmi kifogás igazságát el kell ismernem: csakugyan hiánya e dolgozatnak, *hogy a magyar gyakorlati teológia irodalmát nem dolgozza fel arányos gonddal.* Ezt a hibát úgy fogom jóvá tenni, hogy a magyar gyakorlati teológia történetét külön fogom feldolgozni, amelyben *igen előkelő hely jutandó éppen a tiszáninneni kerület nagy gyakorlati teológusainak: Zsarnainak, Mitrovicsnak*.”²

Sajnos — félreeső földrajzi hely okán — Tóth

¹ Ravasz i. m. 35. oldal.

² Ravasz L. i. m. „Végső”.

Ferenc és Garda József „Lelkipásztori gondviselés” című műveihez nem juthattam hozzá; könyvkereskedésben már nem volt kapható; így e munkák ismertetéséről le kellett mondanom. Azonban megemlítésre érdemes jelenségnek tartom, mint előbb is említém, hogy Ravasz L., Tóth Ferenc művét nem tartja elvi kérdésekkel foglalkozó munkának. Egy másik neves teológus Csiky Lajos professzor pedig így nyilatkozik arról: „Tóth Ferenc művéről mondhatjuk, hogy teljesen és egyedül a kezünk alatti tudományszak kérdéseivel foglalkozván, magyar kálvinista ésszel és szívvel, gyakorlati szellemben, úgy fejtegeti azokat, hogy e műnek, mely száz és egy esztendővel ezelőtt jelent meg, még ma is nemcsak irodalomtörténeti, hanem határozottan tudományos értéke van”.¹

Csiky L. azonban Zsarnai munkáját nem méltányolja annyira, mint nézetem szerint érdemelné. Talán azért, hogy ő nála az a „jellegzetes magyar kálvinista ész és szív” nem domborodik úgy ki, mint Tóth Ferenc profeszor uramnál. De hát a tudományos munkák s különösen a teológiai munkák valódi értékét éppen az adja meg, ha nem elfogult és nem felekezetieskedő. Zsarnai munkájában ez igaz nincs meg s én többre tudom értékelni mint Csiky L. tanár úr, ki csak ennyit mond róla: „több kevesebb erővel tárgyalja a lelkipásztorkodást”.²

A gyakorlati teológiai irodalomban 1867. óta

¹ Csiky Lajos Lelkipásztorkodás. Debrecen, 1907. 46 oldal.

² Csiky i. m. 46 oldal.

nem jelent meg önálló munka ez irányban, 1903-ig. Sőt mint Csiky L. megjegyzi, ez idő óta, a külföldi protestáns írók sem igen kultiválták a teológiai irodalomnak, e nemét.

Ugy látszik az 1900—1910-re eső időszak igyekezett e téren levő mulasztást kipótolni, amennyiben Ravasz L. előbb említett munkáján kívül 1903-ban Hörk József: „*Cura Pastoralis*” című munkája, 1907-ben Csiky Lajos: „*Lelkipásztorkodástan*” című pályanyertes munkája jelent meg. E két munka rövid körvonalozással való áttekintését tárgyamhoz tartozónak gondolom.

Hörk J. az egyházkerületi közgyűlés megbízásából írja meg e munkát,¹ a neki szoló felhívás szerint azért, hogy a „lelkészek a teljesen megváltozott mostani viszonyok között is, a hívek sikeres lelkigondozására biztos útmutatót nyerjenek.”

Hörk J. a „*Cura Pastoralis*”-ba a homiletikai, liturgikai és katekhetikai teendőket is beleveszi s ugyyszólván munkája összevonása, a gyakorlati teológia kérdéseinek. A munka első részében (1—23. old.) *cura pastoralis*-i teendőket, az utolsó részében (75—98.) ugyanezt s ezek közé beosztva, a *homiletikai, liturgiai, katekhetikai* teendőket tárgyalja. Ez eljárás a gyak. teológia általános felosztásában követett rendszerrel ellenkezik, mert bár mindezek a teendők, a lelkipásztori feladat körébe tartoznak,

¹ Hörk J. *Cura Pastoralis*. Pozsony, 1903.

mégis a gyak. teológiai tudomány körében, egymástól különválasztva, külön szakcsoportokban szokták tárgyalni. Ez eltérést, szigorú értelemben vett szak-tudomány bírálatára szerint, kifogásolnunk lehet.

Hörk ugyanez eljárásának indokát adja munkájának: „Helyes álláspont“ című fejezetében mi-dőn azt magyarázza, hogy minden egyházi cselekmény, *lelkigondozási jelleggel bír*. Az egyház a maga megbízottja, lelkésze által végezteti e teendőket. Ebből már most az következik, hogy a lelkésznek minden cselekménye, egész magaviselete, egész élete a „*cura pastoralis*“ szempontja alá esik. A lelképásztori gondozás tehát *egy egész ember, egész élet* szempontjából ítélendő meg. Nem lehet sem az embert, sem az életet feldarabolni. És ezzel elesik az a sokféle, Krisztust és szolgáját „*részekre osztó*“ (I. kor. 1—13.) elmélet, mely a papban megkívánta különböztetni a hivatalos és nem hivatalos egyént¹ stb.

Munkája beosztásánál a következő szempontokat tartja szemelőtt:

A „*cura pastoralis*“-ról szól:

I. Általában.

II. Különösen.

I. *Az általános részben*, a sikerrel való működhetésnek feltételül ezeket jelöli meg:

1. Ismernünk kell a népet.

2. Ismernünk kell, a népet befolyásoló külső viszonyokat.

¹ Hörk i. m. 7—9. oldal.

3 Ismernünk kell gyakorlatilag a szentírást.

II. *A különös részt* két fő alpontra osztja:

A) Egyéni (szubjektív) követelmények.

B) Tárgyi (objektív) követelmények.

Ezeket aztán több-kisebb alpontokra és címekre osztja fel, melyek annyira aprólékosak, hogy követni illetve ideiktatni, felesleges munkának tartom.

A) *Egyéni (szubjektív) követelmények* címen, a lelkész hivatalos életére (hítgondolkodás — beszéd-mód) vonatkozó utasításokat tárgyalja. Mindenek előtt első követelményül állítja fel, hogy a lelkész éljen *hitegységben* egyházával, mert jogilag arra szerződött, hogy az egyház tanait fogja hirdetni. A felekezeti öntudat, — mely hova tovább kihalófélben van az egyház tagjaiból — felébresztését és hirdetését tartja a lelkészi gond, egyik fő tárgyának. Mert ez az egyház, a maga igazaiért küzd elhagyatottan, mint legelhagyatottabb minden egyházak (?) közt, a föld kerekén. Nem elég protestánsokká vagy reformácó hiveivé nevelni az egyház apraját-nagyját, hanem *öntudatos ágostai evangélikussá* nevelni úgy, hogy létezésünkkel bizonyítsuk be azt, hogy nekünk (ág. ev.) van igazunk!

Hörk úgy látszik, nagyon is felekezeti érzelmeket kíván, a legelső egyéni követelményül beol-tani az ifju Tímótheusokba. A felekezeti öntudat fejlesztése elismerésre méltó igyekezet, de talán jobb volna a *protestáns harmonia* felé igyekezni, mert

mégis csak a Krisztusi megértés lehet a főcél, mely felé törekednünk kell, nem pedig *konfessziók hívése!* Olyan szép, a 20-ik század felvilágosult szabadelvű emberéhez méltó, igazságot fejez ki Ravasz L., midőn így ír: . . . „az egyházi hivatalost semminemű *confessio* dogmáira lekötölni nem lehet, *nem szabad*, ha protestánsok akarunk maradni. Kibocsátásnál, mintegy, a gyülekezet és Isten színe előtt lelkiismerete elé kell idézni a kérdést: szívében hordozza-e, az evangélium igazságát, megszentelő erejét és érzi-e, a küldetést, hogy azt hirdesse? Ha erre örömmel és készségesen felel, helybenhagyó választ, az ifjú szolgál: ám szenteljék pappá kézrátétel és kardalok közt a vénnek“.¹

Hörk, az egyéni követelmények további mértékül állítja, hogy a lelkész a magánéletben ne legyen fősvény vagy irigy, sem pedig pazar vagy fényűző. Családi életben legyen fedhetetlen. Szeresse a tudományokkal való foglalatosságot. A hasznos magánfoglalkozások közé sorozza — a szellemi munkák után mintegy üdülés vagy szórakozás képpen — a gazdasági foglalkozást, földmívelést vagy kézi mesterségeket (esztergályos, asztalos, könyvkötő) különösen a *slöjd* munkákat.

B) *Hivatali (objektív) követelmények* cím alatt a homiletikai, liturgiai és katekhetikai teendőket tárgyalja. Ugyanide vannak besorozva, a lelkész egyházjogi teendői, milyenek az áttéréseknél, anya-

¹ Ravasz L. i. m. 56. oldal.

könyvek vezetésénél, leltár, egyházközségi vagyon körül stb. követendő eljárások.

Ezek tárgyalása után ismét a cura pastoralis teendők vannak ismertetve. A lelkipásztor figyelme terjedjen ki a családokra, e végből kellő tapintattal és figyelemmel intézze időnként a családok meglátogatását. A lelkész, mint a *polgári község tagja*, az előjárókkal lehető békességben éljen s azok hivatalos ténykedéseit, ellenőrizze; a községi ügyekben legyen figyelemmel arra, hogy az uzsorások, ügynökök, a népet ne sanyargassák és meg ne csalják.

Ezekben a gondoskodásokban nyilvánul meg némi szociális kötelességre való figyelmeztetés Hörk „cura pastoralisában.” De tekintve azt, hogy e munkát, már a szociális kérdések küszöbén írta az író, e téren, részletesebb vonatkozásokat szerettem volna találni, a fentebb futólag megemlített, egy pár eszménél.

Az egyes egyháztaggal szemben követendő lelkészi gondnál felsorolja: 1. *vallásilag*; 2. *erkölcsileg*; 3. *lelkileg*; 4. *testileg* betegekről és végül a szegényekről való gondoskodás módjait és szükségait!

Hörk J. munkájáról általában az a vélemény alakul ki, hogy a miket elmond, az mind alapos szakismeretről és e tárgykörben való körültekintésről tesz bizonyosságot. Ám ha elfogadjuk is ama „helyes álláspontban” jelzett meggyőződését, mely szerint a gyak. teológiában minden a cura

pastoralis szempontja alá esik s ennél fogva elesik a Krisztust és szolgáját részekre osztó elmélet, ami nézetem szerint azt teheti, hogy a gyak. teológiában *felesleges különválasztani* a homilétikai, liturgiai, katekhetikai és a cura pastoralis részeket, melyek a lelkész cselekményeit is ugyanennyi részre osztják és ezek szerint ítéltetik meg, ha — mondom — elfogadjuk is ez álláspontot, akkor is fennmarad az a kérdés, hogy ha a „*a curapastoralisra*“ olyan nagy szükség van, mint ahogy azt az író — igen helyesen — hangoztatja, elég-e egy ilyen összevont utasítás a gyak. teológia minden részéből? Nézetem szerint nem. Mert a cura pastoralisban általános tájékoztatás sok van, de még itt is adós marad, nem egy kérdés megoldásánál, a felelettel. De annál több és fontosabb kérdés marad kielégítetlenül *a homilétikában és a liturgiában?*

A már állásban lévő lelkészek haszonnal és sikerrel használhatjuk e kis munkát, de teológiai akadémiákon részletesebb tájékoztatást kíván a hallgatók ismeret — és tudásköre.

Csíky Lajos debreceni teol. tanár pályanyertes műve 1907-ben jelenik meg. Bár 1903-ban írta meg, mégis munkáján az új idők nyoma meglátszik. Azért értékes előttem e munka, mert a mindennapi életet mozgó szociális kérdések tárgyalását, felveszi a cura pastoralis tárgyai közé és legalább a főbb irányelvekre nézve tájékoztatást nyújt.

Munkája két részre oszlik u. m.: *elméleti és gyakorlati részre.*

Az elméleti rész „a lelkészi hivatal“-ról, mint ilyenről elmélkedik általában. Feltűnteti munkakörét, fény és arányoldalait, külső és belső hivatását s a lelkipásztorkodás szükséges voltát. A gyakorlati rész első szakaszában: „*A lelkész életét*“¹ vizsgálja különböző szempontokból. Teszi ezt azért, mert a lelkész hivatását nem lehet csak úgy fogni fel, mint egy más pályán működő egyén (pld. ügyvéd, orvos) hivatását, mely a rendes napi munka elvégzésében határolódik; mert amiként a kereszténység sem a szertartások teljesítésében áll, hanem elsősorban *élet*, azonképpen a keresztény lelkészség is elsősorban úgy tekintendő, mint *élet* és csak másodsorban jön az, mint *munka* tekintetbe. Ezért tartja szükségesnek tárgyalni, hogy milyen legyen:

I. *A lelkész egyéni benső élete.*

Szeresse a magányt, tudjon bizonyos mértékig egyedül lenni. Nem a világtól való elzárkozást érti, sem a magábanzárkozottságot vagy világgyűlöletet, hanem a Jézus példájára hivatkozva, azt a csendes visszavonulást, melyben elmélkedhetik, a reá váró kötelességekről.

Ezt a magányt használja *imádkozásra és tanulmányozásban álló munkálkodásra*. A tanulmány tárgyát, első helyen, a biblia tanulmányozása kell, hogy képezze. A többi kérdések közt azonban, a társadalmi kérdéseket is, a tanulmányozás tárgyai közé sorolja, mert ha valakinek, úgy elsősorban a

¹ Csíki L. i. m. 48—53. oldal.

lelkésznek szükséges tudni azt, hogy minő irányelvek mozgatják a társadalom életét s mi van ebből a társadalomnak hasznára vagy ártalmára s így ebben az ő gyülekezetének is.

II. *A lelkész családi élete.*¹

Timotheushoz (I. Lev. 3/2. 4. 5. 11. v.) és Títushoz (1/5. 6.) írt levelek részei alapján mutatja fel azon kívánalmakat, melyek a lelkész családi életében irányadók lehetnek. Ebből azonban nem következik, hogy a lelkésznek okvetlen családot kell alapítania, mert ha a lelkész benső ösztöne, a nőtlenség felé vonja, így is hasznára lehet a Krisztus egyházának.

A feleség választásnál egyik szükséges fő kelléknek tartja, hogy az értelmi és lelki világával álljon azon a *színvonalon*, mellyel osztozni tud, férje hivatásában s segítő társa is lehessen férjének a gyülekezeti életben. (Szegények és betegek gondozása.)

A családi életben a gyermekek helyes és példás nevelés; a háztartásban az egyszerűség, rend és pontosság, jellemezzék a lelkipásztor családját.

III. *A lelkész társadalmi élete.*

Azon erkölcsi következmények közül, melyek a lelkészt e téren jellemzik, csak egyet emel ki az erények sorozatából a „*komolyság*”-ot, mely ha meg van, biztosítékul szolgál arra, hogy ezáltal a többi erény is megtalálja a maga helyét.

² Csiky i. m. 64–72. oldal.

A lelkész komolysága általában véve jelentkezik a következő szempontok figyelembe tartása mellett :

a) *társaság* keresésben viselkedjek mindig úgy, hogy tekintélyét tartsa fenn ;

b) *szorakozásaiban* kerülje mindazt, ami hivatala jellemének komolyságával nem egyezik ;

c) *foglalkozásaiban* jó ha rendelkezik a gazdálkodás terén kellő gyakorlati érzékkel. Nem azért, hogy maga is paraszt munkás legyen, hanem azért, hogy a földmivelő életét, gondolkozásmódját ismerje meg, tudjon vele érezni és abba a gondolatkörbe beleilleszkedni, hol azok értelmi világa áll ;

d) *öltözete* legyen hivatalos foglalkozásain kívül is, mindig hivatala komoly és ünnepélyes voltának megfelelő ;

e) *teológiai nézeteiben* foglaljon el határozottan pozitív keresztényi álláspontot. Tanulmányozza a keresztény egyház hitvallásait. Vizsgálja meg azokat a tantételeket, melyeket az orthodox és amelyeket a heterodox elme állított össze. Ezekből ha egyéb hasznót nem is, de annyit szerezni fog, hogy e vizsgálat megmutatja, hogy az egyház tanítása szerint, a szentíratok milyen *igazságrendszert* foglalnak magukban.

Az egyház nem lévén csalhatatlan, így a hitvallások is lehetnek tévesek. Ámde ezek a symbolumok az egyház legszentebb, legbölcsebb embe-
reinek véleményeit tüntetik elő, ha a lelkész ezek-

ben csalódik, nyugodjék meg abban, hogy „jó társaságban és nagy társaságban csalódik“.¹

Közben legyen megjegyezve, egy bizony egy kicsit gyenge vigasztalásként fér össze a lelkész *komolyságával*. Mert a csalódást csupán sympáthia kedvéért elviselni akkor, midőn a tanulmányozás által attól könnyen szabadulhatna, ez lehet a *pá-pizmusnak* mindenre ránehezede elve, de nem evangéliumi nem protestáns! Ellenkezik „a *mindeneket megpróbálatok*“ szép elvével. Ha éhes vagyok, nem fog jól laktatni annak tudása, hogy egy jó nevű és nagy nevű társaság tagjai velem együtt éhesek. Ha lelki éhség, tudásvágya gyötör s kevés igyekezettel, kutatóssal megszerezhetem a kielégítő táplálékot, *komoly* dolog-e ezt elmulasztanom csak azért, mert voltak évtizedekkel — századokkal előttem olyanok, kik a csalódásban — mely részükre esetleg még nem is lehetett csalódás — jól érezték magukat? Hol marad a Jézusi haladás elve? Az egy helyben való maradás már visszafejlődés!

*A lelkész társadalmi és politikai szereplése*² már a gyülekezeti életen kívül esik. E téren két szélsőséget említ fel, egyik az, midőn a lelkész a gyülekezeti életen kívül semmivel sem törődik; a másik az midőn másnemű foglalkozással annyira tulhalmozza magát, hogy ez lelkészi hivatála teljesítésnek kárára van. A helyes út, a középen van.

A politikai szereplésre vonatkozólag az a ne-

¹ Csíky i. m. 73–81. oldal.

² Csíky L. i. m. 82–84. oldal.

zete, hogy a nyilvános küzdőterre, pártvezetésre, irányításra ne lépjen ki. Legyen önálló meggyőződése s e mellett szavazatát adja le. Óvakodjék attól, hogy a politikai élet napi eseményeit fölvigye a szöszékre.

A második szakaszban a lelkipásztori gondozásról szól, melynek négy fő tárgya lehet u. m.:

- a) anyagi érdekek ;
- b) erkölcsi „
- c) szellemi „
- d) lelki „

Az egész gyülekezet lelkipásztori gondozásában első legjelentősebb helyet a *belmíssió munkáság foglalja el*. Gyógyítani az egyházi élet belső betegségeit. Továbbfejleszteni a meglévő egészséges életet. A bajt mindig gyökerében kell támadni és forrásában elfojtani, mert ezek nélkül hiába való munkát végez a lelkész. Hosszas kitartó és türelmes munkára van itt szükség s meg jó segitőtársakra, a gyülekezet megbízható tagjai közül.

Az egyházas szellem ápolása ; a templomlátogatás gyakorlása ; a vasárnap megszentelése ; az ifjuság oktatása ; a társas életnek helyes irányba való terelése, főleg kisebb helyeken, falukon ; az egyetemes erkölcsi élet fejlesztése ; az általános művelődés terjesztése, főként olvasókörok felolvasó estélyek által ; a gyülekezet szegényeinek gondozása mind a belmissioi munka körébe tartozik.

Két újabb irányu kötelességet is vesz fel Csíky

L. belmissiói munka körébe az „*iparos élet*“ (24. §.) és a „*szociális kérdés*“ (28. §.) megismerését. Ez utóbbról dolgozatom előbbi részében megemlékeztem.¹

Az *iskolaügy gondozása is* (29. §.) a lelkész kötelességei közé tartozik, főleg a vallástanítás helyes irányú végzésére való felügyelet. Író nem híve a vallásoktatásnak, a néptanítók köréből való kivételének, mert úgy tartja, hogy ez fűzi őket elsősorban az egyházhoz.

Nagy általánosságban nem osztom e felfogást. Nem lévén helye itt, e tárgy vitatásának, csak annyit említek, hogy nem tapasztaltam, hogy e megbízatás szorosabban fűzné őket az egyházhoz, mert az újabb elemi iskolai tantervek szerint, a tanító az elvégzendő tananyaggal annyira megvan terhelve, hogy a hitoktatás anyagát, nem valami nagy kedvvel és törekvéssel adja a gyermekeknek, mert vagy már kifárasztotta a többi tárgy, vagy ha előbb foglalkozik vele, siet hamar végezni, hogy a többi tantárgyra is jusson ideje.

Azt mondja az író, hogy mindenesetre a legjobb tanító is megvárhatja lelkészétől azt, hogy mint mindenben, különösen ebben a munkájában gyámolítsa, támogassa őt. De hát mi által támogatná jobban és helyesebben, mint ha egy pár osztály tanításában segít neki?

Szól a lelkészről mint az *iskolaszék elnökéről*, hogy igyekezzék felhasználni minden befolyását és

¹ L. Bevezetés.

tudását az iskola ügyeinek javítására, de ne akarjon uralkodni vagy mindent maga tenni.

A munka további részeiben (32—51. §§.) foglaltak, a lelkipásztori gondozás anyagát általánosan felölelő tárgyakat tartalmaznak, melyeket az író részletes kitérésekkel és közbeszótt magyarázatokkal fejteget. Ezeknek e helyen való összevont ismertetését mellőzhetem annyival inkább, mert ismétlésbe esném. Ugyanis Csiky L. is mint a gyak. teológiai írók, így Zsarnai is, a gyülekezet egyes tagjainak lelkipásztori gondozását az egyesek *belső* és *külső* állapotjára vonatkozólag vizsgálja. Függelékül egy néhány példát ír le, a gyakorlati életben előforduló egyes esetekre, útmutatásképpen.

Munkájáról általánosságban elismeréssel szólhatok. Ha van is benne néhol felekezeties vonatkozás, ez az ő szempontjából jogosultnak tekinthető. Vannak egyes magyarázatok, a fennebb említetteken kívül is, melyekben nem értek vele egyet, pl. a *házassági elválásoknál* adott utasításai, igen merevek és közel állanak a róm. kath. egyház felfogásához. Kereszténytelen lépésnek tartja az elválást. De hát vajjon a gyűlölködő, szeretetben egymástól elhidegült, családi ügyeket a világ elé vivő házassági élet nem kereszténytelenebb-e? Nem jobb, jobb-e az ilyeneknél az elválás, mint az erről való lebeszélés?

Részletes és minden tárgyat felölelő munkája, értékes művel gyarapította a gyakorlati teológia ez ágának irodalmát.

II.

A mezőgazdasági szociális kérdés.

Miért foglalkozunk különösképpen a mezőgazdasági szociális kérdés megvizsgálásával? Erre feleletünk egyszerűen az, hogy legközvetlenebbül ez folyik körülöttünk, lelkipásztorok körül. Híveinknek e téren való boldogulása vagy elmaradása, hatással van az egyházi élet fennállására, virágzására és békésen való folyására vagy mind ennek ellenkezőjére.

Mi lehet vizsgálatunk tárgya?

Az ipari téren előrenyomuló és diádalmaskodó kapitálista (tőkés) rendszer, a mezőgazdaság terén is számos eltolódást, változást idézett elő, melyet megérezett és érez, a mezőgazdaságunk minden rendű és rangú osztálya, a nagybirtokos, közép- és kisbirtokos, mezőgazdasági munkásosztály egyaránt. Ezeknek a változásoknak a megvizsgálása s az itt felmerülő bajoknak orvoslása, a helyzetek lehető javítása képezheti a vizsgálódás tárgyát.

E dolgozat tárgya, nem lehet azoknak a különböző fejlődési fokoknak vagy mozzanatoknak vizs-

gálása és bemutatása, melyen a mezőgazdaság, a különböző korokban és időszakokban átment. Csupán a közeli évtized eseményeit vizsgálva meg, inkább a jövő feladataira fektet súlyt.

A mezőgazdaság irodalma az utóbbi évtized küzdelmei folytán, annyira fejlődött, szaklapok, tájékoztató szakmunkák által, hogy elég bő tájékoztatást nyújt részletes tanulmány folytatására. Sőt legújabbán igen értékes és tartalmas kötet jelent meg Dr. Czettler Jenő írótól, ki a „*Magyar mezőgazdasági szociálpolitika*“ című encyklopédikus munkájában,¹ elméleti megalapozással, de gyakorlati célzattal — persze az általa képviselt álláspont helyes voltának bizonyításával — oktatást, tanácsot és utmutatást nyújt a társadalmi vezetők részére.

Van-e szükség arra, hogy a szociális kérdés taglalásánál különválasszuk a mezőgazdasági szociális kérdés fejtegetését? Az újabb kutatások nyomán erre azért is szükség van, mert a legújabb tudományos vizsgálódás, nem hajlandó elismerni, hogy a mezőgazdasági szociális kérdést, az ipari szociális kérdés keretébe, bele lehetne szorítani. De, meg ideje már, e tudomány ág felkarolása és tanítása által eloszlatni azt a téves, de meggyökerezett felfogást, köztudatba átlántált hitet, hogy a mezőgazdaság az ipar függvénye volna, vagyis ahol felett az ipar, ott van virágzó mezőgazdaság. Ellen-

¹ Budapest, 1914. „Pátria“ R. T. kiadványa. Ára 30 kor.

kezőleg fordítva áll a tétel: *csakis virágzó és fejlett mezőgazdaság mellett lehet fejlett és virágzó ipar*. Mert a földművelés minden kultúra alapja és forrása.

A mezőgazdaság elsődleges jelentőségét igen világos közvetlen példákkal illusztrálja egyik gazdasági író, midőn azt mondja: „Senkinek sem jutott volna eszébe, hogy ásó vagy eke feltalálásán fáradozzék, ha nem fedezték volna fel már előbb, hogy a mag kisarjad, ha földbe jut és hogy ezt mesterségesen is meg lehet indítani.”¹

Az iparos abból az élelmiszer-főlőslegből él, melyet a földművelő saját szükségletén felül termel. Minél nagyobb ez a főlősleg, annál többet tud a mások által való elhasználásra eladni. Ha kevés az élelmiszer, alacsony a kultúra, fejletlen az ipar; ha nagy az élelmiszer főlősleg, virágzó a kultúra, fejlett az ipar. A mezőgazdaság fejlesztése nemcsak az iparra, hanem ezen tulmenőleg, a társadalom minden rétegére s így az egész emberiség haladására, döntő fontossággal bír. Államok fennmaradása, virágzása, a tudomány és műveltség fejlődése, mindezen az egyszerű, de nagyjelentőségű kérdésem fordult és fordult meg: *van-e kenyér?* Ez meg ismét, a természeti viszonyok mellett, a mezőgazdaság fejlettségétől függ.

Ha így elismerjük, a mezőgazdaság fontosságát, joggal tehetjük vizsgálódásunk tárgyává, milyen

¹ Dániel Arnold. A kultúra első forrása a földművelés, Budapest, 1907.

hazánk mezőgazdasági kultúrája? S ha úgy találjuk, hogy nem elég fejlett, azokat az okokat kell keresnünk, mik e bajnak forrásai? mert csakis ezeknek megszüntetése által lehet emelni e fontos tényezőt. Hazánk mezőgazdasági irodalmában az újabb tekintélyt és elismerést érdemlő munkák két néző szempontból tárgyalják a mezőgazdasági kérdést. Egyik, a mely a nagybirtok további fenn-tartása mellett tartja szükségesnek a kisbirtok, kiscgazdaüzem fejlesztését, ezt *agrárius* szempontnak nevezhetjük, a másik, a mely a nagybirtok megszüntetése vagy redukálása által akarja a kisbirtok vagy kiscgazda üzem fejlesztését vagy szaporítását, ezt *radikális* szempontnak nevezhetjük.

Az előbbinek képviselője a „Magyar gazdaszövetség“ gazdasági szaklapjaival; (Magyar Gazdák szemléje. Gazdaszövetség) továbbá Dr. Czettler Jenő előbb említett munkájával.¹

Az utóbbi irányzatnak képviselője a „Társadalomtudományi Társaság“ a „Huszedik Század“ című folyóiratban megjelenő, ily irányu cikkeivel; továbbá Dániel Arnold: „Föld és a társadalom“²

¹ Dr. Czettler ugyan úgy jelöli meg a mezőgazdasági szociálpolitikát, mint a mely gyermeke az agrárius anyának s míg az anyatudomány azokat a kívánságokat tárgyalja, melyek az összes társadalmi osztályok egyetemes érdekének megfelelnek, addig a mezőgazdasági szociálpolitika az alsóbb társadalmi osztályok helyzetének javítására vonatkozó kívánságokat tárgyalja. (I. m. 238. oldal).

En családí néven jelölöm ez irányzatot, mert éles különbség nincs köztük.

² Budapest, 1911. Atheneum kiadása.

továbbá „Több termelés“¹ című értékes munkáival.

A kétféle irányzatból, tegyük előbb vizsgálunk tárgyaúl, hogy milyen az

1. Agrár irányzat.

A mezőgazdasági szociálpolitika nem vizsgálja a termelési érdekeket vagy irányzatokat, ez az anyatudomány feladata. A mezőgazd. szoc. politika a mezőgazdasági társadalmi osztályok *osztálytagozódását*, a birtok megosztásból származó osztály ellentéteket tárgyalja s ezeknek alapján keresi azokat a *passív alanyokat*, kiknek sorsával, jövő boldogulásával, foglalkoznia kell.

Meg is kapja gondoskodásának tárgyát:

1. Az önálló kisbirtokos. 2. Törpebirtokos. 3.

A mezőgazdasági munkások csoportjaiban.

Előbb azonban általános elvül kifejezi, hogy a mai társadalmi rendnek legbiztosabb támasza és fenntartója, a helyes birtok megosztás vagyis a nagy, közép- és kisbirtok egyensulya. Sem a tisztán nagybirtok, sem a tulnyomó kisbirtok, nem egészséges állapot, sem gazdasági, sem társadalmi szempontból. Helyes birtokmegosztás az, melynél a művelésbe vett terület tulnyomó része önálló kiscgazdák kezében van s csak $\frac{1}{3}$ rész esik nagybirtokra. Azonban, ha a statisztika más arányt mutat, ez még nem ok könnyelmű következtetések levonására,

¹ Budapest, 1913.

sem gazdasági sem társadalmi téren, lévén a nagybirtokrendszer, többnyire a *történelem által* megálapított *kategória*. A mezőgazd. szoc. politika a hold szám szerinti meghatározástól eltérve, a következő birtokfelosztást állapítja meg:

Nagybirtok az olyan művelés alatt álló terület, melynek tulajdonosa, a gazdaság vezetésén és irányításán kívül, a termelésben nem vesz részt.

Középbirtok az olyan . . . terület, melynek tulajdonosa, fizikai munkát nem végez, de mint üzemet vezető, ellenőrző és felügyeletet teljesítő személy, a termelésben részt kell vegyen.

Kisbirtok az olyan . . . terület, mely tulajdonosától és családjától, fizikai munkát kíván, de megfelelő bő hozadékot ad a család megélhetésére.

Törpebirtok az olyan . . . terület, melynek tulajdonosa kénytelen gazdaságán kívül is munkát vállalni, hogy családját eltarthassa.¹

Szükségesek-e ezeken a birtokokon nyugvó társadalmi osztályok? A mezőgazd. szoc. politika szerint mindenkinek megvan a hivatása.

A nagybirtokos-osztály feladata a példaadás, minden gazdasági szakkérdésben. Dus jövedelme folytán, ingyenesen betölti az oly — állam és társadalom érdekében álló — tisztségeket, melyekre máskülönben hivatalokat kellene szervezni s ez, az adózók terheit növelné. Továbbá tekintélyénél, va-

¹ Dr. Czettler i. m. 243—244. oldal.

gyonánál és politikai súlyánál fogva, legalkalmasabb a mezőgazdaság érdekeinek védelmére, úgy a parlamentben, mint a különböző társadalmi és gazdasági egyesületekben. A mezőgazdaságban a kis- és nagygazdák egymásra vannak utalva, de ezt az egymásra utaltságot nem könnyen bonyolíthatják le, szükség van egy összekötő kapocsra s ez a *középbirtokososztály*, melynek fontosabb hivatása még, a falusi társadalom vezetése és irányítása.

A földművelésből élő társadalmi osztályoknak, legkiválóbb egyensúlyozója a *kisbirtokos* osztály, melynek kiválóbb erényeiül a következő tulajdonságai szolgálnak: Kedvező születési arányszámánál fogva, a nemzet fenntartó eleme, melyből felújítódik az elpettyhüdt városi lakosság; a hadsereg harc-képessé válik.

Erkölcsei szempontból: egészséges konzervatívizmus jellemzi; tekintélyszerető, becsületes, igénye végtelenül csekély, takarékos, szinte a fösvényességig. Ez osztálynak fenntartása katonai és politikai szempontból fölötte fontos.

A *törpebirtokos* osztálynak is megvan az összeköttető kapocs szerepe, a mezőgazdasági proletáriátussal szemben. Feladata lehet sarkallni őket, hogy törekvés és igyekezet által juthassanak az önálló kispazdák sorába.

Helyzetét azonban általánosságban kedvezőtlennek lehet mondani, mert munkaerejét birtokán kívül is kénytelen lévén felhasználni, mint arató ré-

szes, vagy ha a terméskilátások kedvezőtlenek, a városi ipari munkában; ezáltal gazdaságát elhanyagolja, sokszor végleg le is telepedik a városban. Sőt, mint városi ipari munkás, szociálistikus világnézetet, szervezkedési öntudatot sajátít el! Így, ez az átmenetiség kárára van a mezőgazdaságnak, mert munkaerőt von el a nagy és kisbirtoktól egyaránt.

A törpebirtokostól kevésbé, legfennebb csak annyiban különbözik a *gazdasági munkások* osztálya, hogy felső rétegének egy kis háza van, de ha ez nincs is, feles vagy részes művelés által a mezőgazdasághoz tartozónak érzi magát.¹

Mezőgazdasági szociálpolitika csak a *kis és törpebirtokos osztállyal foglalkozik*, mert az individuális alapon szerzett, nagy és középbirtok tulajdonosai, nem törnek maguk felett állami és társadalmi gyámkodást még oly mértékben sem, a mint erre a kis- és törpebirtokos osztály érdekében szükség volna.²

Kérdésbe tehető, hogy a mezőgazdaság intenzív fejlesztése érdekében állónak tartható-e valamelyik gazdasági osztály kiküszöbölése? E kérdés tisztázásánál azt kell megvizsgálni, hogy melyik osztály fontosabb: a családi kis üzem vagy a tőkés nagy üzem? Ha a vizsgálat arra az eredményre jut, hogy mindkettőnek fenntartása közérdekű, ak-

¹ Dr. Czettler i. m. 245—248. oldal.

² Czettler i. m. 250. oldal.

kor — még ellentétek esetén is — fenn kell tartani mindkettőt. E kérdés megoldása pedig nem az intenzív vagy extenzív gazdálkodáson dől el, hanem visszanyúlik a mezőgazdaság két sarkpontjához a „népszaporodáshoz“ és „népellemezéshez.“

Népszaporaság szempontjából a *kis üzem* kiváló értékű a már előbb említett okon kívül még azért is, hogy a fejlődő ipar számára, ép úgy, mint a mezőgazdasági nagy üzem számára, új munkakerőket nyújt.

A népszaporaság mellett ép oly fontos tényező a *nép élelmezés*, melyet a *nagybirtok* tud megoldani, nem csupán üzemtechnikájának feltétlen tökéletesebb volta által, hanem azért is, hogy nagyobb többletet tud piacra bocsátani. A *kis üzem* a folyton szaporodó népességével nem fog tudni megfelelni a népélelmezés feladatának, ezért a nagyüzem kiküszöbölése halálát jelentené az ipari civilizációnak!

Az eredmény tehát az, hogy a *kisüzem* és a *nagyüzem*, közgazdaság szempontjából, egyformán fontos.¹

E kérdést, *társadalmi* oldaláról vizsgálva meg, azt láthatjuk, hogy a *nagybirtok* nemcsak terményfőlösleggel rendelkezik, hanem jelentékeny földfőlösleggel is. Míg a *kisüzemnek* minden talpalatnyi földjére szüksége van s ebből kísérletezésekre nem használhat, a *nagybirtok* a maga földfőlöslegéből

¹ Czettler i. m. 252–246. oldal.

fordíthat, a mezőgazdasági haladást előmozdító kísérletezésekre; melyeket aztán, a nagybirtok iskolák-, szaklapok-, gazdakörök által, a kisczadák között elterjeszt.

Termelés tekintetében is kölcsönösség van a kis- és nagyüzem között. A nagyüzem termeli a gabonát, burgonyát, tengerit, cukorrépát; ellátja vetőmagvakkal, apaállatokkal, tenyészűszőkkel a kisüzemet. A kisüzem főzelékféléket, gyümölcsöt termel, haszonállatot és baromfit tenyészt, hizlani való szarvasmarhát, igásmarhát szállít. Szóval, nem hogy verseny volna közöttük, hanem határozottan munka felosztás van.¹

Uámkérdésben a vámpolitika miatt, ellentétet gondolnak, a két gazdasági osztály között, holott midőn a nagybirtok üzemének jövedelmezőségét védi, ezzel akaratlanul is, a kisbirtok jövedelmezőségét is biztosítja. Persze, kis üzemtől függ, hogy mennyire tudja ez előnyt a maga részére felhasználni az által, hogy termel piaci eladásra! A nagybirtok, ez ugyszólván ingyen adott előnyért, semmi ellenszolgáltatást vagy járadékot nem követel a kisbirtoktól.

A nagyüzem előnyét, a kisczadák osztályra nézve, még az mutatja, hogy ez családjának feleszámu tagjait, mint munkaerőt vagy mint cselédekét a nagybirtokba beállíthatja, hol a szolgálat

¹ Czettler i. m. 257. oldal,

ideje alatt, takarékossgal sokszor annyit gyűjt, hogy egy kis gazdaságot vásárolhat magának.¹

A nagy- és kisüzem egymásra utaltságát *közszempontból* vizsgálva is, megállanak, az előbb elmondottak. *Az állam létalapja, a kiskgazdaosztály romlatlan ereje.* A nagybirtokososztály, a gazdasági teendőkön kívül, sok ingyenes, tiszteletbeli és reprezentatív munkát teljesít az államnak.

E szoros kapcsolatokból kifolyólag, önként következik, hogy bármelyik gazdasági osztálynak kiküszöbölése, egyenlő értelmű volna a mezőgazdaságnak létalapjában való megtámadásával. De ilyen irányzat a mezőgazdaságban nincs is, mert az itt felmerülő osztályharcok nem azonos jellegűek az ipari munkások proletárjainak küzdelmeivel. Itt inkább a gazdatársadalmi osztályok között, bizonyos elválások, hullámozások mennek végbe, például a középbirtokos osztály feloszlik apróbb területegységekre; ezáltal a középbirtokos osztály, ha esik, de viszont, a kiskgazda osztály emelkedik.²

Eldöntetlen még az a kérdés maradt, hogy a *törpebirtokosra* és az ez alatt álló *teljesen nincstelen* mezőgazdasági munkás osztályra, van-e szükség? Miután a nagy- és középzüzemnek ezek adják a fizikai munkaerőt; a városi ipar számára is ezek termelik a munkaerő felesleget s miután egyetlen társadalmi osztály sem állít annyi utódot és munkáskézfelesleget a mezőgazdaság szolgálatába, mint

¹ Czettler i. m. 258. oldal.

² Czettler i. m. 260. oldal.

a törpe birtokososztály, ezeknek fenntartása is mulhatatlanul szükséges.¹

Igy szükséges lévén mindenik gazdatársadalmi osztály fenntartása, a mezőgazd. szoc. politika — mint előbb is jelezte — a kis- és törpebirtokos osztály emelését tartja feladatának. E feladat megoldását úgy gondolja elérhetőnek, hogy anyagi téren való reformok: birtokpolitika, hitelügy, anyagbeszerzés és értékesítés stb. által, egyrészt a középosztály sorába emeli, másrészt a kapitálista vállalkozást lehetővé teszi számukra.

A kisgazdaosztály felemelésének kérdésénél, a mezőgazd. szoc. politika *célszerűségi* szempontok figyelembevételével, *nem a földosztást vagy parcelizást* — mely kétélű fegyver — tartja a kisgazdaosztályra nézve legfontosabb feladatnak, hanem az intenzitás előremozdítását. Szóval nem új kisbirtokos üzemnek megteremtésére van szükség, hanem a meglévőknek minél belterjesebb módon való kihasználására, úgy, hogy a kisgazda minél több fölösleget vihessen a piacra. Az intenzív gazdálkodás előmozdításának főbb tényezői: a több befektetés, a modernebb eszközökkel, gépekkel való gazdálkodás. Az így termelt fölösleget aztán a *szövetkezetek* által, önmaguk adják át a piaci forgalomnak s így az idegen ingótöke befolyása ki lenne zárva.

A mezőgazd. szoc. politika segítségül veszi a

¹ Czettler i. m. 262—263. oldal.

kisgazdaosztály felemelésénél az etikai tényezők befolyását is, amennyiben önsegítség, önerejéből való életrekeltés által óhajtja e cél elérését. Csak amennyiben ez nem volna elégséges, veszi igénybe az egyes társadalmi osztályok vagy végső esetben az állam vagy a törvényhozás támogatását.¹

A kisgazdának, az etikai tényezők közül, kiváló segítségére lehet a *szövetkezetekbe* való tömörülés. Ennek eléréséhez azonban, bizonyos fokú szellemi műveltség szükséges. Ezt az iskolai nevelés mellett, más kulturintézmények által kell fejleszteni, mert ha a kisgazda megtanulhatja a számolást, könyvvézetést, árakat, csak akkor tud megszabadulni a közvetítőktől. Nem kívánatos a tanulásnak oly mértékű elsajátítása mely „kivetkőztessen a gazdát évezredes tradícióból, a családi összetartozandóság és a szolidaritás elvén felépült világnézetéből, erkölcsi felfogásából,” mert e változás, bármennyit használna is a kisgazdának, de árt a nemzetnek.²

Az így megalapozott kisgazdavédelem nem a középkori állapotok visszaállítása lenne, hanem *demokratikus* haladás!

Azon aktív tényezők közül, melyek a mezőgazd. szoc. politikának segítségére jöhetnek, az államot és a társadalmat együttesen jelöli meg. Mert vannak kérdések melyeket az állam, vannak kérdések, a melyeket a társadalom tud megoldani.

¹ Czettler i. m. 270—275. oldal.

² Czettler i. m. 278—279. oldal.

A magyar mezőgazdasági kérdések kiváló fontosságot és figyelmet érdemelnek. Hazánk kiválólag mezőgazdasági állam. Az ország lakosságának csaknem 70%-a östermeléssel foglalkozik, illetve mezőgazdasági munkából él. A kisbirtokosok és családjainak — valamint a mezőgazdasági munkásságnak — népessége túlhaladja az ipari proletáriátus számát. Mégis a szociális kérdéseknél az ipari érdekek és követelések voltak mindezideig előtérbe. A mezőgazdasági kérdés háttérbe szorult. Nálunk tehát szükség van a mezőgazdasági kérdéssel való foglalkozásra azért is, hogy megmutassuk, hogy *Magyarország kulturális alapját, igenis mezőgazdasága alkotja.*

A mezőgazd. szoc. politikát szükségesnek látják a mezőgazd. társadalmi osztály kialakulása szempontjából. Ugyanis ez nálunk, a jobbágy felszabadítással, nem fejeződött be. Az egész egy kialakulásnak kezdetén áll, melyben a mezőgazd. szoc. politikának jövőre kiható, irányító és vezető szerep jut. A kialakulás folytán várható változások ugyanazok, a melyek fennebb elősoroltattak, azzal a különbséggel, hogy az öntudatos nemzeti jelleg ki kell domborodjék. Ugyszintén e cél elérésére szolgáló eszközök sem különböznek a fennebbiek-től. (Birtokpolitika, szövetkezeti tömörülés, földbérlet-szövetkezetek létesítése, telepítések, parcellázások stb.).

Azok az állami és társadalmi intézmények, melyek a fentti célok elérését munkálják, már a

gyakorlati megismertetés és részletezés körébe tartoznak. Itt legfennebb annyit megemlíthetünk, hogy a mezőgazd. szoc. politika, sulyt helyez, a falusi vezetők szociális nevelésére s ezek között, a pap-ságéra is, kikre, künn az életben, fontos szerep vár, a szociális munkatéren, mely jórészen, erkölcsi probléma is.

2. Radikális irányzat.

Ez irányzat, nemcsak a mezőgazd. társadalmi osztályok helyzetét, egymástól való függését vagy nem függését vizsgálja, hanem a termelés módozatait is. Hazánk a földmívelés terén, a nyugateurópai országokhoz hasonlítva, el van maradva. A nyugati országok szédületes haladását fejlett iparukból származtatják, De ez a közkedveltségnek örvendő felfogás téves. Modern ipart, modern földmívelés nélkül fejleszteni nem lehet! Ha hazánkban is hektáronként, a mostani 11—12 métermázsás termés-hozam felemelkedik 17—19 métermázására, mire ezt elérnők, aránylag éppen olyan lüktető gazdasági életünk lenne, mint Németországnak, mely 20 esztendő alatt tette meg ezt a haladást.

Magyarország földje — éghajlata változósága mellett is — alkalmas, az intenzív termelés-kultúra fejlesztésére. Mégis a magyar mezőgazdaság 15 év óta alig haladt valamit. Mi ennek az oka? E kérdés megvilágítására akkor kapunk feleletet, ha előbb megvizsgáljuk, hogy milyen vonatkozást állapít meg

a radikálizmus, a mezőgazd. társadalmi osztályok, főleg a nagybirtok és kisbirtok között.

Nagy társadalmi átalakulások előtt mindig fölmerült a mezőgazdasági kérdés. Ilyen gazdasági átalakulás előtt állott, a 20-ik század küszöbén, hazánk is. S mint Európa többi államaiban, itt is küzdelem folyik, két szervezeti típus, a kisbirtok és nagybirtok közt. Ez ellentétes küzdelem, a termelési viszonyokból támadt a két osztály között. Az emelkedő munkabérek és az eső gabonaárak arra készítették a nagybirtokosokat, hogy minél több munkabért takarítsanak meg. E célból megelégedtek csekélyebb jövedelemmel, a termelést redukálták s így kevesebb lett a kiadásuk. Ilyen eljárást folytattak Angolországban s mintegy 10 év óta Németországban. Nálunk ez még nem következett be, de rövid idő kérdése, hogy ez a visszafejlődés, az emelkedő munkabérek folyományaképpen bekövetkezzék és a nagy- és középbirtok áttérjen, az extenzív gazdálkodásra. Ha még ehhez hozzájárul a gabonaárak esetleges hanyatlása, akkor az következne be, hogy a nagybirtokos, hanyatló gazdálkodással, azt a földjövedelmet és vezető pozíciót, a melyet ma élvez, tovább fenntartani nem tudja s annál kedvezőtlenebbé válik helyzete, minél inkább megerősödik a modern világ két új hatalma: a *kisbirtokosság* és az *ipari — kereskedelmi* népesség. Ezért igyekezik a nagybirtokosság olyan szívósan fenntartani, a közös vámterület által, a magas ga-

bonavámokat és utját állani a kisbirtok gazdasági felvirágzásának, valamint a dolgozó polgárság hatalomrajutásának.

A kisbirtokos-osztály tehát ezek nélkül vagy ezek ellenére kell a haladás útjára lépjen és az intenzív földművelést elsajátítsa, mert ezzel a lépéssel együtt alakul ki a demokratikus kisbirtokos ország.¹

Miért van szükség intenzív termelésre, a kisbirtokosság szempontjából? Azért, hogy a terméshozamok növekedése által, a kisbirtokos anyagi jóléte, teherbírása — mert hiszen az állami terhek súlyosabb felét aránylagosan ő viseli — növekedjék s a fejlődő mezőgazdasággal együtt növekedjék ipar, kereskedelem és társadalmi jólét.

Természeti akadály nincs annak, hogy hazánkban az intenzív mezőgazdaság kialakulhasson. Így, csak a termelő módszerek elsajátítása válnék szükségessé. Ennek azonban akadályai vannak. Ez akadályok egyike a nagy- és középbirtokososztály, kik nem munkájukból, hanem földjük jövedelméből élnek. Ugyanis az intenzív termelés a munkabérekre emelőleg hat. E munkabér-emelkedés hátrányosan hat a munkáltató nagy- és középbirtokra, de előnyösen a dolgozó rétegekre, a mezőgazdasági munkásosztályra, sőt a kisbirtokososztályra is.²

Az új termelőmódok megismeréséhez kétféle úton juthatna el a kiskazda. Vagy ellesné az ezt

¹ Dániel. Több termelés, 51—56. oldal.

² Dániel. I. m. 57—58. oldal.

alkalmazó nagybirtokostól vagy megtanulná, valami vándortanítótól. A mostani mezőgazdasági művelésmód és állami berendezés mellett, egyikre sincs alkalma. A nagybirtokosok, kevés kivétellel, nem alkalmazzák. A nép mezőgazdasági oktatását a nagy- és középbirtokosság irányítja, melynek nem érdeke, hogy a nép, az új termelési módokat megismerje.

A megoldás csak úgy volna lehetséges, ha az állam és a társadalom szükségét érezné, hogy demokratikus mezőgazdasági politikára térjen át. Nálunk állam és társadalom egyaránt messze áll ettől, mert arisztokratikus agrárszervezetre van berendezve. Azonban vigasztaló jelenségekppen említi, hogy nem volt ez másképpen a tengerentúli országokban és nincs másképpen ez Európa többi országaiban. De ezzel szemben vannak országok, a tengeren túl- és innen, melyek mezőgazdaságában, a 20-ik század elején irányváltoztatás történt, éppen a mezőgazdasági technika fejlettsége folytán. Például Uj-Zéland szakított minden nagybirtok védő hatalmi politikával s ezek földarabolását előmozdította azáltal, hogy progresszív természetű adót vetett ki s ennek hatása alatt, a nagybirtok kénytelen volt, földjét olcsón párcellázni kisgazdák számára. Az amerikai „Egyesült államok” még nem jutott el törvényhozásilag eddig, de a társadalomban terjednek az agrárreform törekvések. Az indusztriálizmussal szemben a jelszó: „Több farmert és kevesebb ipari munkást.”

Az európai államok közül, Angolország, Új-Zélandhoz hasonlóan, szakított a nagybirtokkal, igaz, hogy még csak elvben, illetve papíron, mert a végrehajtás, a nagybirtokosok hatalmi befolyása miatt, késedelmet szenved.

Dánia, Németalföld, Belgium és Svájc nem a nagybirtok, hanem a kisgazdaságok fejlesztése által igyekeznek, mezőgazdaságaik emelésére.

Németország és Franciaország még tartja a nagybirtok védő irányzatot, ellenben Románia és Oroszország, az újabb időben párcelláz és telepít. Romániában a kényszerkörülmények hatása alatt, félmillió hektár egyházjavadat és hitbizományt osztanak fel, kisbirtokosok között, hogy az állam anyagi helyzetén, a kisgazdaságok adózóképesége által, segíljenek.¹

A mi buzatermelési átlagunk, egy hektár földön 11·7 métermázsa. Oroszországban és Romániában 8—9 métermázsa. Nálunk tehát a mezőgazdaság fejlettebb, mint a szomszédos keleti országokban, de fejletlenebb, mint Németországban, hol 19 métermázsa az átlagos termés.

Abban a változásban, mely nálunk a közeljövőben politikai és társadalmi életben be kell, hogy következzen, nem lehet más elsődrendű feladat mint a „mezőgazdasági reform.” E nélkül sem ipart fejleszteni, sem munkás jóllétet biztosítani, sem vásárlóerős fogyasztó közönséget teremteni nem lehet.

¹ Dániel. Többtermelés. 57—61. és 70—78. oldal.

A radikális irányzat vizsgálja azt a kérdést, hogy minő szerepet tölt be a *kisgazdaosztály* a mezőgazdasági termelésben?

Mindamellett, hogy hazánk nagybirtokos ország és az ország területének csaknem $\frac{3}{5}$ része a nagy- és középbirtokosoké, az ország mezőgazdasági termelésének oroszánrészt, már ma is a kisgazdaság szolgáltatja, mert míg azokban erdő, legelő és parlagon hagyott rész foglalja el a földterület bizonyos hányadát, addig a kisgazdaságok tulnyomó része szántóföld, rét, kert, szőlő stb. úgy, hogy a mezőgazdasági növénytermelés $\frac{3}{5}$ része kisemberek gazdaságából kerül ki, ugyszintén az állattenyésztés termékeinek $\frac{2}{3}$ -ad része. Sőt azt állítják a radikálisok, hogy ha a nagybirtok megmaradna tovább is az extenzív termelés mellett és a meglevő kisbirtok áttérne az intenzív termelésre, ez maga elég volna ahoz, hogy a drágaság megszűnjön, az ipar fellendüljön, a munkabér emelkedjék. A kisgazdaságokból kikerülő gabonatömegek nagymértékben lerontanák a gabonavámok áremelő hatását is. Ezért a nagybirtokosságnak érdeke, hogy a kisgazdaságokban az intenzív gazdálkodás ne alakulhasson ki.¹

A mezőgazdaságban a kisüzem, termelés tekintetében, általánosságban, nem alsóbbrendű, nem rosszabb, a nagy üzemnél. Az okszerű termelés-módokat a kisgazdák is elsajátíthatják, a mint ezt,

¹ Dániel i. m. 79—82, oldal.

a Dánia és belgiumi kisgazdák megmutatták, kik hektáronként 20—25 métermázsza gabonát termelnek.

Lelkiismeretes oktatással a mi kisgazdáink is könnyűszerrel volnának oda nevelhetők, hogy 15—16 mázsáig és azon túl is felvinnék. A kisüzem előnye abban is nyilvánul, hogy a föld művelője, miután saját magának dolgozik, jobb és lelkiismeretesebb munkát végez, mint a bér munkás vagy cseléd. Továbbá minden arra alkalmas területet megművel, míg a nagybirtok sokat parlagon hevertet vagy elégtelenül használ ki. Azokat a technikai eszközöket, melyek az intenzív gazdálkodáshoz szükségesek, a kisgazdák is megszerezhetik *szövetkezés útján*.

A magyar földmivest általánosságban a hagyományos (tradicionális) gazdálkodási mód jellemzi. Ebből a megszokottságból nehéz őket kimozdítani, de nem lehetetlen. Itt a radikálizmus, a természeti viszonyok kényszerítő hatásain kívül, a *racionálizmusnak* bizonyos befolyásoló szerepet juttat s arra a következtetésre jut, hogy azok a népek, illetve nemzetek, melyeknek vallásos életében, fontos szerep jut az értelemnek, az önálló gondolkodásnak, tehát nem a dogmákból és hagyományokból táplálkozik, azok a mezőgazdaság terén is gyorsabban haladnak s vezető szerepet visznek. E tekintetben igen értékes elem, minden országban, a *protestáns vallású nép*. Németbirodalomban is, az északi pro-

testáns vidékek vezettek, a földmivelés nagyszerű fellendülésében. Sajnos, nálunk kevesebb arányszámban vannak, de azért elegenden ahhoz, hogy a gazdasági előhaladás terén, az *erjesztő kovász* szerepét betöltsék.

A fennebb elmondottakból láthatjuk, hogy a radikálizmus, a nagybirtokot a kiskazda haladása akadályozójának tartja. A nehézményeket még a következőkkel szaporítja.

A magas gabonaárak a nagybirtoknak kedveznek és ezt erősítik. Az államadó- és birtokpolitikai törvényei is mind a nagybirtoknak kedveznek és ezt erősítik. A kisbirtok expanzíve nem terjeszkedhetik, mert a nagybirtok miatt, nem juthat földhöz; ez meg nem ad el, vagy ha igen, drágán adja.

Kétségbe vonja az agráriusoknak amaz állítását, hogy a magas gabonaár, a kiskazdának is érdekében állana, mert ha ez igaz volna, akkor 1907. óta a kiskazdaság feltűnő virágzását kellene észlelnünk. Ez pedig nem következett be, mert a magas vámjövdelemből befolyó *milliók* kihatottak a föld árára, melyet nagymértékben fölemelt és így előmozdította a kisbirtok eladósodását. Hogy a növekedett állami terhek mellett, nem mondott teljes csődöt a kiskazda teherbíróképessége, annak tulajdonítják, hogy két, nem nagyon igényes növényben, a kukurica és burgonyában, mely a népnek főtápláléka, több termelés volt.

Észrevételek a gazdasági irányzatokra.

Lelteljesebb elismerés hangján szólhatok általánosságban, az „*agrár*” irányzat ama nemes törekvéséről, melyel, a *maga álláspontjából* nézve a mezőgazdasági szociális kérdést, ennek megoldására és fejlesztésére vonatkozóan, annyi jóakarattal, törekszik. Meg vagyok győződve, hogy minden tagja, azzal a nemes jóindulattal munkálkodik, melyet e kérdés fejlesztése, megoldása s Magyarország mezőgazdasági népe megérdemel. Mindazáltal ez nem zárja ki azt, hogy lehetnek más irányzatok vagy egyes egyének, kik a kérdésnek más szempontok alapján való megvizsgálását, tartják szükségesnek, mint például az agráriusok. Éppen azért nem lehet a kérdést úgy kezelni, hogy csak egyik fél fejtegetéseire mondjuk rá az „*ament*.” Minden ügyet, minden dolgot, az ellentétes kérdések megvitatása — minél többféle irányból — tartanak felszínen és visznek előre. Stagnálás, már veszélyt jelent. Azt mondják maga a *halál*. Én igen nagy figyelemmel és érdeklődéssel olvasom azt a párbaízeszerű viadalt, mely a két tábor törekvése között (agrár és radikális) folyik,

Ha abból az alaptól indulna ki mindenki, hogy tudniillik mezőgazdasági politikát, haladást, boldogulást, a felső tízezer és a középosztály nélkül elképzelni is lehetetlen, akkor megállana a mezőgazdasági szociálpolitika kifejtett elve és törekvése. De ha a radikálizmuson kívül más szempontból vizsgáljuk — mondjuk evangéliumi látószögből, — mindjárt megínog a fundamentum. Mert bár az agrarizmus, buzgó pártolója „a vallás”-nak, azért evangéliumi megvalósításában, attól távol áll. A vallásban is ő a konzervatívizmusnak védője s valómi egész más célra alkalmas az ő törekvéseiben a vallás Észrevételeim során ezt is fogom érinteni.

A mezőgazd. szociálpolitika sok tekintetben adós marad felvilágosítással, nem egy kérdésben.

„A nagybirtokrendszer a történelem által megállapított kategória.” (243. oldal.) A birtokpolitika a történeti fejlődésben gyökerezik. (304. oldal.) A birtokmegosztás történelmi fejlődés folyamánya (375. oldal.)¹ Ezek mind olyan hangzatos kifejezések, a melyek előkészítik a hagyományokon elmerengni tudókat arra, hogy ezekkel tovább törödni nem kell. Pedig hát a történelemben estek változások, még pedig sokszor nagyok. Mindig attól függött, hogy kiknek kezében volt a hatalom!

Hogy Magyarországon miért volna csak a nagybirtokososztály alkalmas tekintélye, vagyona

¹ Dr. Czettler i. m.-ben,

politikai súlyánál fogva a mezőgazdaság védelmére? Ez ismét magyarázatra szorul, mert hiszen akkor több más helyen felmagasztalt értelmes, okos, becsületes magyar nép, egy gyámkodás alatt álló vagy megbízhatatlan tömeg, ha az saját sorsával, helyzetével nem tud rendelkezni. Akkor mire való volt számára az eddigi nevelés és oktatás, példaadás a nagybirtok részéről, ha mindig vezetni kell s nem tud önállóságra jutni?

Vagy ha már vezetni kell az alsóbb gazdaosztályt, micsoda *érdekösszeegyeztetés* lehet köztük annak beismerése, hogy a nagy- és középbirtok tulajdonosai annyira el vannakelve az egyéni rendelkezés vágyával, hogy maguk felett, az állami és társadalmi gyámkodásnak azt a szerény formáját sem tűrik meg, melyet a mezőgazd. szociálpolitika a kis- és törpebirtokososztály érdekében javasol? (250. oldal.) Hát ez elég szomorú. Hogy hivatkozik akkor mezőgazdasági érdekekre az állam és a köz nevében, ha nem akarja figyelembe venni az alsóbb birtokososztály érdekeit. Milyen védelmező az ilyen? S ha ő érzi az egyéni rendelkezés szabadságának előnyeit, nem gondolja, hogy az a feltörekvő osztályoknak is éppen olyan nagy kincs! Hiszen a kereszténység elve éppen az egyén önállóságra-emelése. Milyen vezetés az, melyben az egyik fél nem tűr maga felett gyámkodást, de a másik fogadja el ennek gyámkodását, csak azért, ez, mert a történelem szerencsés véletlenénél fogva, a nagybirtokososztályhoz tartozik,

testáns vidékek vezettek, a földművelés nagyszerű fellendülésében. Sajnos, nálunk kevesebb arányszámban vannak, de azért elegenden ahhoz, hogy a gazdasági előhaladás terén, az *erjesztő kovász* szerepét betöltsék.

A fennebb elmondottakból láthatjuk, hogy a radikálizmus, a nagybirtokot a kiskgazda haladása akadályozójának tartja. A nehézményeket még a következőkkel szaporítja.

A magas gabonaárak a nagybirtoknak kedveznek és ezt erősítik. Az államadó- és birtokpolitikai törvényei is mind a nagybirtoknak kedveznek és ezt erősítik. A kisbirtok expanzíve nem terjeszkedhetik, mert a nagybirtok miatt, nem juthat földhöz; ez meg nem ad el, vagy ha igen, drágán adja.

Kétségbe vonja az agráriusoknak amaz állítását, hogy a magas gabonaár, a kiskgazdának is érdekében állana, mert ha ez igaz volna, akkor 1907. óta a kiskgazdaság feltűnő virágzását kellene észlelnünk. Ez pedig nem következett be, mert a magas vámjövdelemből befolyó *milliók* kihatottak a föld árara, melyet nagymértékben fölemelt és így előmozdította a kisbirtok eladósodását. Hogy a növekedett állami terhek mellett, nem mondott teljes csődöt a kiskgazda teherbíróképessége, annak tulajdonítják, hogy két, nem nagyon igényes növényben, a kukurica és burgonyában, mely a népnek fő tápláléka, több termelés volt.

Észrevételek a gazdasági irányzatokra.

Lelteljesebb elismerés hangján szólhatok általánosságban, az „agrár” irányzat ama nemes törekvéséről, melyel, a *maga álláspontjából* nézve a mezőgazdasági szociális kérdést, ennek megoldására és fejlesztésére vonatkozóan, annyi jóakarattal, törekszik. Meg vagyok győződve, hogy minden tagja, azzal a nemes jóindulattal munkálkodik, melyet e kérdés fejlesztése, megoldása s Magyarország mezőgazdasági népe megérdemel. Mindazáltal ez nem zárja ki azt, hogy lehetnek más irányzatok vagy egyes egyének, kik a kérdésnek más szempontok alapján való megvizsgálását, tartják szükségesnek, mint például az agráriusok. Éppen azért nem lehet a kérdést úgy kezelni, hogy csak egyik fél fejtegetéseire mondjuk rá az „ament.” Minden ügyet, minden dolgot, az ellentétes kérdések megvitatása — minél többféle irányból — tartanak felszínen és visznek előre. Stagnálás, már veszélyt jelent. Azt mondják maga a *halál*. Én igen nagy figyelemmel és érdeklődéssel olvasom azt a párbaírt szerű viadalt, mely a két tábor törekvése között (agrár és radikális) folyik,

Ha abból az alaptól indulna ki mindenki, hogy tudniillik mezőgazdasági politikát, haladást, boldogulást, a felső tízezer és a középosztály nélkül elképzelni is lehetetlen, akkor megállana a mezőgazdasági szociálpolitika kifejtett elve és törekvése. De ha a radikálizmuson kívül más szempontból vizsgáljuk — mondjuk evangéliumi látószögből, — mindjárt megínog a fundamentum. Mert bár az agrárizmus, buzgó pártolója „a vallás”-nak, azért evangéliumi megvalósításában, attól távol áll. A vallásban is ő a konzervativizmusnak védője s valami egész más célra alkalmas az ő törekvéseiben a vallás Észrevételeim során ezt is fogom érinteni.

A mezőgazd. szociálpolitika sok tekintetben adós marad felvilágosítással, nem egy kérdésben.

„A nagybirtokrendszer a történelem által megállapított kategória.” (243. oldal.) A birtokpolitika a történeti fejlődésben gyökerezik. (304. oldal.) A birtokmegosztás történelmi fejlődés folyamánya (375. oldal.)¹ Ezek mind olyan hangzatos kifejezések, a melyek előkészítik a hagyományokon elmerengni tudókat arra, hogy ezekkel tovább törödni nem kell. Pedig hát a történelemben estek változások, még pedig sokszor nagyok. Mindig attól függött, hogy kiknek kezében volt a hatalom!

Hogy Magyarországon miért volna csak a nagybirtokososztály alkalmas tekintélye, vagyona

¹ Dr. Czettler i. m.-ben,

politikai súlyánál fogva a mezőgazdaság védelmére? Ez ismét magyarázatra szorul, mert hiszen akkor több más helyen felmagasztalt értelmes, okos, becsületes magyar nép, egy gyámkodás alatt álló vagy megbízhatatlan tömeg, ha az saját sorsával, helyzetével nem tud rendelkezni. Akkor mire való volt számára az eddigi nevelés és oktatás, példaadás a nagybirtok részéről, ha mindig vezetni kell s nem tud önállóságra jutni?

Vagy ha már vezetni kell az alsóbb gazdaosztályt, micsoda *érdekösszeegyeztetés* lehet köztük annak beismerése, hogy a nagy- és középbirtok tulajdonosai annyira el vannakelve az egyéni rendelkezés vágyával, hogy maguk felett, az állami és társadalmi gyámkodásnak azt a szerény formáját sem tűrik meg, melyet a mezőgazd. szociálpolitika a kis- és törpebirtokososztály érdekében javasol? (250. oldal.) Hát ez elég szomorú. Hogy hivatkozik akkor mezőgazdasági érdekekre az állam és a köz nevében, ha nem akarja figyelembe venni az alsóbb birtokososztály érdekeit. Milyen védelmező az ilyen? S ha ő érzi az egyéni rendelkezés szabadságának előnyeit, nem gondolja, hogy az a feltörekvő osztályoknak is éppen olyan nagy kincs! Hiszen a kereszténység elve éppen az egyén önállóságra-emelése. Milyen vezetés az, melyben az egyik fél nem tűr maga felett gyámkodást, de a másik fogadja el ennek gyámkodását, csak azért, mert a történelem szerencsés véletlenénél fogva, a nagybirtokososztályhoz tartozik,

A földbirtok és vámpolitikánál is ilyenszerű jóindulat nyilvánul meg.

Elismeri a kisbirtokososztály államfenntartó fontosságát, a törpebirtokos szükségességét, azonban a kisbirtok szaporítását *egyelőre* nem tartja szükségesnek. Elsősorban a meglevőket kell konzerválni s kellő szellemi műveltség mellett képessé tenni arra, hogy a társadalmi és gazdasági kultúrának részese legyen. (389. old.) Itt tehát előbb a kisbirtokosnak és törpebirtokosnak, szellemi fejlettség és értelmi előhaladás kívántatik, csak azután *emelhető*.

De már a parcellázásnál (440. old.) elismeri, hogy Magyarországon fölös számmal van olyan erkölcsi és anyagi jó tulajdonságokkal rendelkező ember, kik *alkalmasak* arra, hogy legszélesebb körű telepítési mozgalomnak tényezői gyanánt szerepeljenek. A vágy, a törekvés szintén meg van bennük, hogy mint *önálló kiskgazdák* munkálkodjanak azonban a mi viszonyaink között a *földnek hiánya* okozza azt, hogy kiskgazdaságok, a mainál sokkal nagyobb számban, alakulni, nem tudnak.

Am előbb (307. old.) azt mondja, hogy föld is van: „Magyarországon hol évente számtalan birtok gazdát cserél és a hol újabban a nagy- és középbirtokok parcellázása nagy arányokban megindult, szinte nevetséges, a *föld szaporíthatatlanságát, megkööttségét*, hozni fel érvül, a nagybirtok

ellen, mintha ez volna kizárólagos akadály a *kisüzem terjeszkedésének*.”

A cirkulus viciozus tehát ez :

A kisgazdaságot szaporítani nem kell, mert nincs arra alkalmas ember. (389. old.)

Az önálló kisgazdaságra alkalmas ember van, de nincs föld. (440. old.).

Föld is van. (307. old.).

Mi hiányzik tehát? Moral: *A jóákarat.*

A *vámkérdés* pedig így alakul ki. A *vámkérdésben* való szembeállítás a kis- és nagygazdának leglehetőlenebb álláspont, melynek tarthatatlansága kitűnik, ha meggondoljuk, hogy a fogyasztóközönység mezőgazdasági terményszükséglete egységesen jelentkezik és így a kis- és nagybirtok között nem lehet konkurrencia. Tehát a nagybirtok akarva, nem akarva, vámvédelemmel a kisüzem jövedelmezőségét is birtosítja. A kisüzemtől függ, mennyiben tudja ezt, kihasználni, mennyit termel a piac számára? (258. old.) Ámde előbb a népelelmezésnél ezt mondja: „A kisüzem akármilyen intenzív kultúrát folytat is, soha nem bír kikerülni a régi *családi gazdaság állapotából*. (255. old.) A mi azt teszi, hogy azokat a szükségleteket képes termelni, amit a család elfogyaszt. De hát akkor mit ad, a közös vámterületbe, a kisüzem s micsoda jövedelmezőséget biztosít a vámvédelemben akaratlanul is a nagybirtok a kisbirtoknak? Ez ismét nyílt kérdés marad! Mert a mezőgazd. szoc. politika szerint

a nagybirtoknak arra befolyása nem lehet, hogy mennyit termel a kisüzem a piac számára. De hol marad ekkor megint, a nagyüzem, többször említett *oktató, vezető példaadása*? Pedig elismeri, hogy a kisközgazdász jólléte, boldogsága attól függ, hogy megnyit visz piacra, értékesítés céljából s hogy ezt elérhesse, intenzívebben kel gazdálkodnia. (273. old.).

A kisbirtokososztály létjogosultságát elismeri és hangoztatja, nemcsak mezőgazdaságilag, hanem állampolitikai szempontból. Azonban egyrésztől csak nyers erő szempontjából bírálja (kedvező születési arányszám, jó katonanyag, harcképesség) másfelől pedig a középosztályba való felemelkedés szempontjából, *de hogy öntudatos és szervezett kisközgazdász, saját sorsának szervezője irányítója legyen, ezt nem óhajtja!* Éppen ezért a tanulásnak csak olyan mértékét és irányát kívánja juttatni, mely tradicionális világnézetéből nem mozdítja ki, mert ha ez használna is a kisközgazdásznak, de árt a nemzetnek.¹

Hiábavaló pedig, a tudásnak ilyen adagolni akarása, mert a tudás- és hlaadásvágy elé, lehet, egyideig, némi érdekkorlátot állítani, de a tisztánlátás előtt, ez leomlik s annál veszedelmesebb az addigi korlátozott tudás! Mert amiképp a törpebirtokosnál értelmesnek tartja, hogy városi ipari szolgálatban szociálistikus világnézetet sajátít el és az

¹ A nemzetnek sem ártana, mert akkor az öntudatos kisközgazdász alkotná a nemzetet.

ipari munkások szervezkedése reá is hatással van, ez a többiekre is elkövetkezik, ha a csupán külsőségnek szolgáló vallás bilincsei közül felszabadul és az evangéliumi vallást öltheti magára. Addig — elismerem — amaz igen jó eszköz, a jámbor tömeg vezetésére.

Nagyon érdekes, evangéliumi szempontból¹ vizsgálva, bírálat tárgyává tenni, a mezőgazd. szociálpolitikának, a törpebirtokososztály és a mezőgazdasági munkásosztály helyzetére és szükségességére vonatkozó meghatározását. Az evangéliumi törvény az Isten és emberszereteten alapszik; főelve: hogy minden ember, e földi életben lehető boldog helyzetbe juthasson.

A mezőgazd. szociálpolitika is alapelvül az *emberszeretetet* választotta. (236. old.). A falusi vezetők szociális nevelésére sulyt helyez. De ezt csak oly értelemben kívánja, hogy ezek mindent a mezőgazd. szociálpolitika szempontjából nézzenek, mert ha nem így tesznek, ellentétbe jutnak az „agrár“ törekvésekkel. Ha pedig ebből a szempontból nézik, akkor ellentétbe jutnak az evangélium és az emberszeretet elvével. Mert ez elvvel kapcsolatban nem lehet, nem szabad — még ha gondolják is — a 20-ik században így írni. „*A teljes nincstelen mezőgazdasági munkásosztály fennmaradása nemcsak*

¹ Szándékosan nem használom a keresztényi jelzőt azért, mert ezt e téren is az „egyház“ kisajátította magának: keresztény szocializmus, keresztény fogy. szövetkezetek, keresztény szociális kérdés stb. s mindent az egyház szempontjából ítél, ilyen kereszténységgel.

hasznos, de szükséges is, mert ez a nagy- és középüzemnek fizikai munkása. Roppant kevés ember-szeretet nyilatkozik meg, ha ilyen szempontból ítéljük meg egy társadalmi osztály fennmaradásának szükségességét! Egy falusi vezető pl. lelkes, ki testvériséget és egyenlőséget hirdet s a szeretet munkáját kell megvalósítsa az emberek között, ha evangéliumi hivatásának őszintén és becsületesen meg akar felelni, milyen lélekkel bánjon el azzal a *nincstelen* osztálylyal, amely csak azért hasznos, születése csak azért szükséges, hogy egy másik, nagy kényelemben élő társadalmi osztály, az ő élete felhasználásával boldoguljon s annak csupán fizikai munkása legyen! Hol van ebben a humanizmus, hol vannak itt az emberi jogok?

A mezőgazdasági szoc. politika John Stuart Mill eme szavainak idézetével: „Adjatok az embereknek biztos tulajdonul egy kösziklát, kertté varázsolja“ a magántulajdon előnyét elismeri, mégis a *nincstelenek fennmaradását* szükségesnek tartja. (160. old.). Miért nem igyekeznek inkább egy-egy kösziklát adni ezeknek a *nincsteleneknek*?

Hogy a mezőgazdasági munkásosztály helyzete elég szánalmas, ezt az agrár írók egyike beismeri, midőn így ír: „Beismerem, a munkás helyzete nem volt olyan és ma sem olyan, a melynek változtatlan fentartását, lelkesítő eszményéül tűzhetné ki. A munkást Magyarországon a haladó társadalommal s ennek sikereivel igen kevés kap-

csolat köti össze. Ezer közül, ha egyet-kettőt emel föl a szorgalom és a szerencse a felsőbb kultúra igazi részessévé; a többi megmarad munkásnak, *végzetszerű nyomás szegezi le őt a társadalom alsóbb létrafokához*, emelkedni nem bír, sorsának jelentékeny javulásához reménye sincs. Pedig, ha a munkálkodás végső sikerei között nem látjuk ott az emelkedés elérhető jutalmát, akkor az élet nem küzdelem, hanem vergődés; nem nemes verseny a pálmáért, hanem önvédelmi harc. Ha még azután fizikai szenvedések is súlyosbbitják a lélek elégedetlenségét, ha még az embernek való otthont, a ruházatot és a mindennapi kenyeret, tehát azt a védelmet sem tudja biztosítani a munka, a mit az erdő a vadállatnak nyújt: hát akkor érthető az elkeseredés; és az emberi haladás szempontjából nem szabad egyszerűen kárhoztatnunk azokat, akik a tömeget a keserű valóság tudatára ébresztik, ennek megváltoztatására buzdítják.“¹

Már pedig, hogy a tömegnek volt és van oka az elkeseredésre, azt nemcsak az agráriusok által több ízben lesajnált *radikálizmus*² írta meg, hanem előttük néhány évvel egyik nagytekintélyű evangélikus lelkész társam, kinek az alföldi társadalmi

¹ Buday Barna. Magyar Gazd. Szeml. 1907. májusi szám.

² Magyar. Gazd. Szeml. 1911. márciusi szám. Különben a Gazdaszövetség eljárásra jellemző, hogy aki nem az ők álláspontjukból beszél, az már jót nem mondhat, mintha Magyarországon „patentet” váltott volna, a népmentésre.

mozgalmakról, a nép lelki megnyilatkozásairól, több kiváló munkája jelent meg.¹

Egy pár sorban ide iktatom e lelkészársamnak közgazdasági helyzet megoldására irányuló nézeteit, azért, mert tárgyilagosan és mint jó pásztor, a nép helyzetének javítása szempontjából írja meg tanulmányát.

Hazánkban — Oroszországot kivéve — a latifundiumok és hitbizományok oly nagy kiterjedésűek, mint sehol másutt. A hazai róm. kath. klérus a világ leggazdagabb klérusa. Egy millióhét-százezer kataszt. holdat tesz ki birtoka. Az alföld kellő közepében terülnek el, mellettük nyomorult zsellérfalvak. Magyarországnak megvan az a kiválósága, hogy kétmillió kataszt. hold föld van *nem magyar állampolgárok tulajdonában*, kik ennek jövedelmét, külföldre viszik ki.

A kötött birtok és latifundiumok akadályozzák új községek alakulását. Pedig új kisközségek alakításában van a nemzeti erő és fejlődés, nem pedig a latifundiumokban. 10,000 kataszt. hold földön — ha ez latifundium vagy kötöttbirtok — a legbelterjesebb gazdálkodás mellett is csak félszáz ember él, mintha azon s területen kisközség vagyis község van.²

¹ Szeberényi Lajos Zs. A parasztok helyzete Magyarországon Békéscsaba. 1907.

² Jegyz. A mezőhegyesi állami ménes birtokról kiadott munka alapján számítást tesz, hogy arról a 33000 kat. hold területről nem él több 5,000 embernél, míg parcellázás esetén, tíz virágzó község lenne elhelyezhető legalább is 15,000 lakossal.

Az állami birtokok házi kezelését, ma már nem tartja szükségesnek. Ez inkább a magán nagybirtokoknak szolgált okulásul. De e cél szolgálata is, például a mezőhegyesi 33000 kat. hold kiterjedésű ménesbirtok s annak szemképráztató fényes és módos berendezése, pazarlás akkor, midőn körülötte elhagyott telepés falvak vannak, nyomorgó néppel. E mintabirtokok kitűnő tisztjei, mint gazdasági tanácsadók, felügyelők, parcellázás esetén, az okszerű gazdálkodás előmozdításának lennének terjesztői.

Az egyházi birtok az a része, mely félig állami természetű, mert az honvédelmi szempontból is adatott,¹ melyeknek értéke kitesz mintegy 500 millió koronát, az állam által kisajátítható. A törvényhozás kimondhatja, hogy az állami birtokok, egyházak, erkölcsi testületek, egyletek és részvénytársaságok földbirtokot nem vásárolhatnak. Ezek parcellázás által — ugymint Dániában — állami kölcsönnel, osztassanak fel kigazdák között.

A kisajátítás gondolata e téren nem lehet olyan elrémitő, hogy aki ezt emlegetni merészeli, anathemát kiáltsanak rá, mert ha utcák, városrészek, vasutak építésénél elveszik a legszebb és legértékesebb helyeket a törvény illető §-a által, vajjon, nem nagyobb és fontosabb állami érdek volna-e *földet*

¹ Lásd erre vonat. Dr. Zsilinszky Mihály. *Miről van szó?* Budapest. 1908.

Dr. Zsilinszky Mihály. *Még egyszer a kath. autonomiáról és a papi vagyonról.* Budapest, 1912.

adni a törvény §-a által a népnek? Virágzó falu, virágzó államot jelent!

Kényszer kisajátításra a nem magyar honpolgárok birtoka jöhetne első helyen sorra. Kétmillió kat. holdnyi területet bírnak ezek hazánkban, ha ebből csak 500,000 hold volna alkalmas telepítésre, így is 100 falu lenne létesíthető és a most külföldre vándorló földjövedelem itthon maradna.

A földmivelő proletárok számát apasztani kell, földet tulajdont kell adni, mert van föld.

Értékes munkájának befejezésében ezeket írja: „A paraszt igazi baját és szenvedését meglátni átérezni nehéz, ha nem élünk közöttük, ha nem figyeljük nehéz, gondtelt veritékes életét. Még nehezebb a paraszt igazi baját átérezni annak, aki a nélkülözés és szenvedés iskolájába sohasem járt, ki megszokta, hogy gyermekkorra óta urnak tekintsék és a szolgák és cselédek sokasága veszi őt körül teljes életében. Az uraskodás, a parancs kora lejárt. *A modern társadalom legnagyobb vívmánya az, hogy megvalósítja Krisztus azon elvét, hogy csak akkor lehetünk elsők, vezetők, ha minél önzetlenebb szolgálatot teljesítünk embertársainknak.*“¹

A radikális irányzatról szólva igen helyes módosításnak találom azt, hogy a szociálista agrár programmal szemben, fentartani igyekezik az *individuális birtokpolitikát* és a *kisgazdaosztályt*, szövetkezetekben való társulás által, tartja megerősíthető-

¹ Szeberényi. I. m. 88—100 oldal.

nek, úgy termelés mint értékesítés tekintetében. Meggyőzően bizonyítja be, a kisüzemek szaporításának szükségességét, mert egy kifejlődött és megerősödött értelmes önálló *kisgazdaosztály* öntudatosabb mezőgazdasági politikát csinál, mint az érdekek szerint járszalagon vezetett önállótlan, középosztályba fölemelt birtokososztály. Nagyrabecsüli és értékeli a mezőgazdaságot, de nem csupán a magas gabonavámok szempontjából, hanem tekintettel van a fogyasztóközönség érdekeire, mert csakis így lehet azt az ellentétet kiegyenlíteni, mely nálunk a mezőgazdaság, ipar- és kereskedelem közt van.

A cél elérésében, a magyarországi birtokmegoszlásról szólva, a „*történelem által megállapított kategóriát*“ igaz, hogy nem igen veszi figyelembe s nem ismeri el a nagybirtokososztály mezőgazdasági vezetőszerpét, de a kisgazdaosztály helyes és célirányos nevelése és oktatása mellett, erre nincs is szükség. Például az erdélyi barcasági szászok mezőgazdasága elég fejlett, anélkül, hogy ezt a példaadó nagybirtokososztálynak köszönné. Hanem köszöni az öntudatos *kisgazdaosztály* nevelésének.

Ugyaníly irányu törekvések nyilvánulnak még egy magyarországi gazdacsoport: a „*Magyarországi Kisbirtokos Szövetkezet*“ céljaiban. Azon sérélmek orvoslására törekednek, a melyek igazságtalanul nehezdednek a kisbirtokosságra; egyenlő jogot követelnek a nagybirtokossal és a tultengésben levő latifundumok csökkentését. A nép becsü-

letes uton való földhözjuttatásával, erős vagyonos kisbirtokososztály létesítését és szaporítását óhajtják munkálni.

Egyesületüket különválasztják a „Magyar Gazdaszövetség“-től s ezt elnökük a következőkben okolja meg: A Gazdaszövetséget felülről építik lefelé, a Kisbirtokos Szövetség alulról épül felfelé. A Gazdaszövetséget megalkották nagyuraink, a Kisbirtokos Szövetséget egyszerű kisgazdák. Nagybirtokosaink belátták, hogy az ők egyesületeibe a kisgazdák zöme bele nem vonható s miután szükségét érzik annak, hogy a kisgazdák is velük tartanak s a kisgazdák tömegerejét is kezükben akarják tartani, megalkották tehát a „Gazdaszövetséget“, a melyben az ő vezetésük alá iparkodnak helyezni a kisbirtokosságot.

Csinálnak sok hasznos dolgot, de egyesületük a kisbirtokosságnak csak azon ügyeivel foglalkozik, amelyek nem érintik a nagybirtokosság külön érdekeit és kiváltságait.

Azokról a sérelmekről, amelyek a nagybirtok előnyére, a kisbirtokosság kárára elkövették, mélységesen hallgatnak s a kölcsönös megértést nem a sérelmek orvoslásával, hanem azok elhallgatásával törekednek létrehozni. Birtokpolitikájukban előbbre helyezik a nagybirtokot, a kisbirtoknál és a mostani helytelen birtokmegosztást védelmezik.¹

¹ Szabó István orsz. gyűl. képvis. „Magyar Lobogó“ 1912. jun. 2,

III.

A gyakorlati szociális teendők ismertetése.

A) *Mezőgazdasági.*

A különböző irányzatok javaslatait s más ideartozó eszméket együtt tárgyalom, illetve a teendőket csak főbb vonásokban vázoló, helyenkint érintem kiválóképpen a „székely kérdés“ egyes ágait. Elvül állítom fel, hogy mindenirányu felvetett javaslat megismerése szükséges, amiből nem következik, hogy azonnal sajátunkká tegyük, hanem ami jó és megfelelő azt használjuk fel. Érvényesítsük ebben is az evangéliumi figyelmeztetést: „Mindeneket megpróbáljatok . . .“

Legfontosabb kérdés a *kisgazda szakképzése.*

Minél fejlettebb a földművelés, annál kisebb földdarab kell egy ember táplálására. Ezt intenzív gazdálkodás által érhetjük el. Ha sok termésszaporító javítást alkalmazunk, akkor intenzíven (belterjesen) gazdálkodunk. Ilyen gazdálkodáshoz vezet a mély szántás, helyes vetőmag kiválasztás, kellő mennyiségű trágyázás, műtrágyák alkalmazása stb.

Idevonatkozóan a radikális irányzat javaslata igen helyes. Ezt magam is javasoltam — ez irányzat megismerése előtt — a székely kérdésben.¹

A javaslat a következő: Minden agronómiai programmban azt olvasom, hogy a székelyt arra kell megtanítani, hogy egy kalász helyén kettőt növeljen. Mutatte-e ezt meg valaki itt a megyéinkben, a mi talajunkon, a székelynek? Tudtommal senki. Már pedig — egyéb téren is — de ennél igazán, csak az itt bemutatott példa fog hatni.

E kérdés célszerű megoldásánál az alábbi gondolatom támadt. Miután a Székelyföldön, különösen megyénkben, gazdasági szakiskola nincs, küldene az állam egy ilyen székely községbe (mint például Homoródszentpál) egy gazdasági szaktanárt vagy tanítót egy évre, aki télen át naponként délelőtt vagy délután előadást tartana a 20—25 éves fiatal gazdáknak; előadáson kívül pedig utmutatást adna téli takarmányozásra, az állatállománnyal való bánásra stb. Tavasszal velök menve a mezőre, az arra kijelölt területen bemutatná a különböző szántásokat, az ősziék alá való szántást, talajelőkészítést, trágyával, műtrágyával stb.

Ha így, egy évig lehetnének szakszerű vezetés alatt, úgy hiszem, hogy a székely gazdasága átalakulna is fellendülne!

Az állam kellene fizesse a szaktanárt és bo-

¹ Hol kezdjük a székely mentést? (Szoc. tanulmány.) Székelyország. 1914.

csássa rendelkezésére a szükséges gazdasági eszközöket.

Ilyenképpen lehetne kísérletezni.

Ha aztán beválna, alkalmazni megynként az egyes székely községekben. Így aztán 10 – 15 éven belül remélhető az átalakulás! Ez nem volna hosszú idő, mert ennyi szükséges az átalakuláshoz.

A radikális irány, e munka véghezvitelére azokból a szakképzett gazdatisztekből kívánna kivenni, akik állás nélkül vannak.

Ebben az agronomiai oktatásban részeltetni kellene az ország minden nagyobb és egymáshoz közelfekvő községét, nemzeti és faji különbség nélkül.

Ha ez felette terhelné az államot és erre nem jutna pénz, szekularizálja az állam az egyházi javakat és a belőlük nyert jövedelmet fordítsa mezőgazdasági oktatásra.

A „Magyar Gazdaszövetség“ kétségtelenül elismerésméltóan munkált a felnőttek oktatása érdekében, az általa képviselt irányban. A „Gazdakörök“ megalakítása az ő érdeme. E téren és az ezzel kapcsolatban tartani szokott gazdasági szakelőadásokról, tapasztalataim alapján, nem tudok akkora bizalommal szólni, mint a mekkorát másoknál tapasztalok.

A „Gazdakör“ helyes intézmény. Aprólékosan, szűkebb körökben, meg van a hatása sok helyen. Elvonja az embereket a korcsmázástól, egy-egy ke-

veset éleszti az olvasási kedvet; meg van a jogcím kedvezményes áron vetőmaghoz, gazdasági gépekhez való jutáshoz stb.

De nincs meg ugyyszólván semmi átalakító hatása, gazdasági téren!

En alapos megfigyelis után azt mondhatom, hogy azoknak a vidéken tartott 1–2 órás gazdasági szakelőadásoknak, semmi látható eredménye nincs.

Azok az előadások, amellet, hogy bármily ékes szóval, meggyőző erővel adatnak elő, a merő figyelemhez nem szokott falusi emberre, fárasztólag hatnak, ezenkívül pedig a *gazdasági rendszerekre átalakítólag nem hatottak*. Pedig erre volna szükség!

Minden programm ezt hangoztatja. Hol vannak a tettek? Magától a néptől, önként hiába várjuk. Gazdaköri könyvtáraink polcain a gazdasági szakkönyvek érintetlenül hevernek.

Ezért volna szükség e téren is a falusi vezetők szociális hozzáértésére, mert ők, akik minden nap közvetlenül látják a bajt és veszedelmet, ők tudnák a szükséges orvosszereket is ajánlani vagy alkalmazni s így feleslegessé válnék annyi meddő és hiábavaló kísérlet.

Ilyen megvalósításra való alkalmas tényezők: kezdetben a legszükségesebb *gazdasági gépek* — szorórosta, triör — beszerzése, melyek a helyes és tiszta vetőmag kiválasztására vezetnek. További haladás során az okszerű tarkarmányozás elérése

céljából: a *szecska*vágó, majd a gazdasági munkák megkönnyítése végett, 2—3 soros kukorica sorvető és kapáló gép.

A helyes trágyakezelés elsajátítása céljából beton vagy agyag alappal készített *trágyatelepek*. Közismert tény, hogy a székely gazda, ma is könnyösen veszi, a tárgya rendszeres kezelését.

Állattenyésztés. Az intenzív gazdálkodás szempontjából szükséges. A radikalizmus helyteleníti az államnak nagymérvű beavatkozását, mely szerint kiszabja, hogy melyik vidék milyen fajtát tenyészt. Az állam üszöket vagy teheneket nem ad, csak apaállatokat kedvezményes áron. Erre vonatkozólag sok a tennivaló. Állattenyésztésünk fejlettségével nem kérkedhetünk.

Nincs elég okszerűség és kötelezettség: minden a véletlen eshetőségre van bízva, azt látom. Fajtenyésztésre, kiválasztásra, tejelőképességre nem tekintenek.

Midőn ez irányban puhatoloztam, azt a felvilágosítást nyertem, hogy azokból a híresebb tehenészetekből (pl. a Sperker-féle Erdélyben) üsző féle soha sem kerül kiosztásra, így a székely kispazda, fajhoz sohasem juthat.

Vették és veszik a drága apaállatokat, de tényleg állományuk innen-onnan vásárolt lévén, rendszeres tenyésztés nehezen érhető el!

De az is lehet, hogy a nagyobb része, azt sem tudja miben áll?

Évek óta általános panasz tárgya a nép körében a drága áron vásárolt apaállat s ezek tarthatására a nagy rovatal.

Általánosan tudott dolog, hogy miképen a híresebb cégnél való vásárlásoknál a cég nevét kell megfizetni a drágább árakban, úgy az apaállatok értékét is az nevelí, hogy kiknek az istállójából kerül ki.

Ilyenkor a gazdasági felügyelőség 30 százaléka csak illuzóriussá lesz.

Pedig volt rá eset, hogy a híres istállóból származott bika nagyon is gyengén szuperált.

Mint alkalmi példát megemlítem egy székely községünknek bika-vásárját.

A k i bikavásárra kiküldött embereink, életrevaló ügyességük által, fejhajtás közben, megvásárolták ezer koronáért, egy kiskgazdától azt a bikát, a melyik a kiállításon az *első díjat* nyerte.

Azt mondták már most az arra illetékes szakemberek, ha ez a bika X vagy Y nagybirtokosé lett volna, kétezer korona lett volna az ára. Itt van a visszásság!

Ha az a kistenyésztő, 1 és $\frac{3}{4}$ év után 1000 koronát kap az állatjáért, a reáfordított gondozása tisztességesen meg van fizetve. Ő a hírességeért nem vehet hasznót. S ha vehetne, azt valamelyik székely kisközség népe fizetné meg.

A legtöbb székely kisközségben a bikatartást

rovatal útján fizetik s épen ez a nagy nehézség. Ugyanis a tartás költsége évről-évre mind drágább, 10—12 korona rovatál is esik sok helyen egy tehén után.

A ki a székely kiskazda pénzügyi helyzetét ismeri, belátja, hogy ez meglehetősen nagy teher rajta évenként.

Gazdaköri beszélgetéseink közben felvetődött az a gondolat, hogy nem lehetne-e a bikatartást is, a ménlőtartás normájára állami kezelésbe venni? Mert a lótenyésztésben az egyes székely vidékek is haladnak, ami öröndetes jelenség; hátha a szarvasmarha tenyésztéssel is ugy történék? ¹

A *legelőjavítás*, különösen székelyföldön, kiváló fontossággal bír. Szikár oldalas vízmosásos hegyoldalak, tele borsika fenyő-bokrokkal, kisebb és nagyobb — épületekhez való — kövel, favályu mellette, gyengén felszerelt gémes kut, ez a *székelyföldi legelő*.

A borsikafenyő kiirtása, a kövek felszedése, a vízmosásos helyek és mélyebb árkok kemény kőgátkötésekkel való ellátása; a csorda részére karámkok (kosár) csináltatása s ezáltal a legelőtrágyázás rendszeres kosárforgatással való elvégeztetése, képezheti a legelőjavítási fontosabb teendőket.

¹ A radikális irányzatnak ama felfogását, hogy az erdélyi fehér szarvasmarha tenyésztését rákényszerítik a székely népre, nem osztom. Ez okszerű tenyésztés mellett nem volna baj, mert ez a faj erőre, jármozásra a székelygazdának megfelelőbb mint a lustább vérű és igényesebb piros-tarka. Megfelelő tejelő egyedeket is lehet kiválasztani.

Városokhoz közel bevezethető volna a *bolgár-rendszerű kertészet* (zöldségtermelés) gyakorlatba vétele. *Baromfitenyésztés, gyümölcstermelés, méhészet* stb. ezekből, mind igen szépen jövedelmező foglalkozási ágat lehet csinálni.

A háziipari tanfolyamok tartása igen helyes intézmény gyakorlati szempontból is. Én a székely nyomoruság egyik tényezőjét éppen abban látom, hogy nincs téli foglalkozása, mely keresetet nyújtana! Csak azért pedig Amerikába átvitorlázni, kissé nehéz dolog!

A háziipar fejlesztésének azonban az a megöleje, hogy *nincs gondoskodás a készítmények értékesítéséről.*

E téren különben, még az is nyereség, ha például a házi szükséglethez megkívántató gazdasági eszközöket megtudják készíteni.

A fogyasztási szövetkezet hasznos és szükséges volta, ma már bebizonyosodott tény. Hazánk társadalmi átalakításában elismerésre méltó helyet foglal el. Részletes ismertetése és ügyvezetése, gyakorlati előadás részletes tárgyát kell képezze. Ezzel kapcsolatban ki kell terjeszkedni az *értékesítő szövetkezet* kifejlesztésére is.

Tejszövetkezet. Egyike a leghasznosabb intézményeknek. Hazánkban még szervezetlenséggel küzd, de kitartó vezetés és helyes pártolás mellett még így is fenntartható és sokszor egész vidék

népének (Székelyföldön is) boldogulását biztosítja.¹

A hitelügy. Az egész gazdasági birtokpolitikának, haladásnak ez a tengelye. A romlás a mi ért a multban, ez ügy hiányának vagy rendszertelenségének tulajdonítható; az épülés, haladás ennek helyes alapvetésén és rendszeres haladásán fog föl-emelkedni! Szükség megismerni, e célt szolgáló intézmények szervezeteit szabályzatát. Ilyenek: „Orsz. Központi Hitelszövetkezet,” „Közhasznú Takarékpénztárak,” esetleg „Községi Takarékpénztárak“.

E kérdésre vonatkozólag megvizsgálandó, Bizony László „Hogy mentünk meg Erdélyt” (Budapest, 1913.) című munkája, továbbá Dr. Bodor Antal „A kisbirtok hitelreformja” (Magy. Gazd. Szeml. 1905. jan.) című közleménye.

Adózás. Elismert tény, hogy a kisközgazdasági birtokához és jövedelméhez arányítva, felette meg van terhelve. E helyzetének megismerésére és az igazság és méltányosság szerinti rendezésére törekedni, a nép helyzete érdekében álló feladat. Azt mondja Szeberényi erre vonatkozólag, hogy: „A paraszt jól tudja, hogy adó nélkül az állam fenn nem állhat; de az igazságtalan adórendszer megingatja, a nép lelkében az igazságérzetet, elkeseríti ha látja, hogy az urak kisebb terhet viselnek”.²

¹ Lásd erre vonatkozóan „Nyolc év Hom.-Szentpál község szövetkezeti életéből” című kis munkámat, Székelyudvarhely, 1912.

² Szeberényi. I. m. 12—13. oldal.

A jövedelemadóról szóló 1906. évi X. t.-cz. szerint lett volna a kisértőknak némi kedvezménye. De e t.-c. végrehajtása felfüggesztett. Csodálatos, hogy e törvénycikknek alkalmazásban való megmaradását „agrár” nagyjaink nem követelték és követelik olyan szívóssággal, mint például a *vámvédelmet*!

Az adózás különféle címei és neveinek megismerése azért is szükséges, mert az egyenlő teherviselés elvétől, messze vagyunk. Hazánkban, a földbirtok arányában, fordított progressivitás van.

Az igazságtalan adóterhek és a magyarországi kisbirtokosok nyomott helyzetének jellemzésére lásd az alábbi gazdasági kör elnökségének feliratát:

— Nagytekinetű Országgyűlés! A társadalomnak minden rétege lépéseket tett már jogainak és érdekeinek megvédése tekintetében s alig van közülök egy osztály is, mely létkérdésében vagy teljes eredményt, vagy legalább ezzel biztató intézkedéseket ne ért volna el.

Egyedül állunk — mint a tenger közepén a szirt — még mi, akik a mások érdekeinek kielégítéséhez példátlan türelemmel járultunk hozzá s példátlanul egyedül állunk, mikor a mi megélhetésünk kérdése oly nehezen tud felszínre vergődni s ha fel is bukkan itt-ott néha, mintha mázsányi terhek húznák a feledés vagy a hétköznapiasság rideg köznyelére alá.

Pedig érdemes volna vele foglalkozni, mert nemzetgazdasági tekintetben alig volna ennél jelentősebb kérdés s alig volna kedvezőbb az állami egység fenntartására.

Az elidegenített, a kiszorított kisbirtokok idegen tulaj-

mazosítása óriási veszély csíráját rejtí magában, melynek elejét venni amily régi kötelesség lett volna, oly égető szükséget képez most.

Az adóval agyonsanyargatott kisbirtokoktól ma már elkedvetlenedik a gazda, a mikor látja, hogy évi fáradságos, verejtékes munkája alig hozza be az adót s alig annyit, hogy a tőke megtarhatásához szükséges váltóanyag kikerüljön. Hol van még ezután a munka megérdemelt jutalma, hol a család megélhetése.

A birtok az adózás rendszerében egyedül áll, mit eltagadni nem lehet s mit megfoghat az adókivető közeg; — egyedül áll, mely az idő viszontagságainak oly nagy mérvben ki van téve s nem a hozadék, hanem a lényeg: a terület adózik.

Ebben rejlik aztán a legnagyobb mezőgazdasági pangás, a kisbirtokok napról-napra való kisebbsedése és a kisbirtokos osztály fogyatkozása.

Ez a jövő felett való kétségbeesés kényszerít bennünket a tömörülésre s ez adja ajkunkra a panasz szavát, mely az ország érdekeit szíven viselő nemzeti kormány, valamint a tenni hívatott hazafias országgyűlésnél süket fülekre nem találhat.

Adórendezést kérünk, nem a mostani hozadék-rendszer, hanem az általános jövedelem s a létminimum alapján, mely ne a falatot vegye ki a munkás szájából, hanem a felesleget terhelje.

Nem kívánunk mi adómentességet, csak azt, hogy annyi adót fizessünk, amely mellett családunk nincs az éhínségnek, nélkülözéseknek kitéve s hogy az a kevés, mely tulajdonunkat képezi, ne fenyegető terheket, fizetségeket, hanem kenyeret képviseljen s jelentsen.

Az agyonhajszolt kisbirtokok megölo átka a lelkiismeretlen kataszteri osztályozás, amely a nagyobb birtokok védelmezéseként a kisbirtokokra sütötte ki a föld kiválósá-

gát, mind primáknak jelentvén ki őket. Ennek további fennmaradása a közbirtokososztály megsemmisülését jelenti.

Égető szükségét képez az új kataszteri becslés, de nem lelkiismeretlen és befolyásolható becsló-biztosok, hanem ezeket kizáró bizottságok útján, akik a rájuk háruló tisztséget kötelességnek, nem pedig úri passziónak tekintik s kedvtelésre, vagyonszerzésre nem használják fel.

A földadó, valamint az igazságtalan házadó rendezésének szüksége mellett igen méltánytalannak bizonyultak a kereseti adók is. Ezek úgyszólván a fajszaporítás ügyis terhes voltát büntetik s nem elég, hogy a kisbirtokos a föld- és házadót nyögi, de adót kell fizetnie azért is, mert az államnak katonát, munkáspolgárt s nőket nevel, míg a gyermektelen emberek ilyenekért való nemfizetéssel úgyszólván kedvezményt élveznek.

Ilyen a mai igazság s mégis zúgolódunk, hogy az egygyermek-rendszer kezd ijesztően tért foglalni.

Tessék csak még egy pár kereseti adót rányomni a sok gyermekű családapára, hátha megváltoztatná ezt!

Nem akarunk az adórendezés financiális oldalába belebocsátkozni, mert azok elbírálására magunkat illetékesnek nem tartjuk, csak megemlíteni kívántuk ezeket, mint olyanokat, melyek a mai adórendszer megmaradhatásának káros s elviselhetetlen voltát bizonyítják.

Tömörülésünk egyedüli célja a törvényhozás és a kormány figyelmének, érdekeinek megvédése, valamint állapottunk tarthatatlan voltára való felhívása s azok orvoslására való tevékenységének kikérése.

Alázattal esedezünk azért, hogy félszázados sanyarúságunk s küzdésünk tekintetbevételével úgy a kormány, mint az országgyűlés többségben levő pártjának programjába felvett fokozatos adórendszer behozatala kérdésében lépéseket tenni s a kisbirtokososztály megmentéséhez segítő jobbot nyújtani méltóztassék.

Kelt Jászládányon, 1907. évi április hó 28-án, a szolnoki választókerület közzegei által tartott népgyűlésen.

Alázatos tisztelettel

A jászládányi gazdasági kör Elnöksége.

b) Társadalmi

teendők közül sürgősebb feladat nem lehet, mint amelyet így lehet általánosságban kifejezni: *a falu emelése.*

Az előbb felsorolt intézmények is kétségkívül a falu színvonalának emelésére szolgálnak, de inkább gazdasági téren. De emellett még sok kívánni való van, amelyre érdemes figyelmet fordítani, már csak azért is, hogy ne legyen sokszor olyan *félelmetes*, szinte *visszataszító* sok emberre nézve — köztük az ottan munkálni hivatott vezetőkre (pap, tanító, jegyző) — a *falu*. Sajnálattal látom nem egy helyen, hogy csakugyan egy-egy elhagyott faluba került „vezetőemberek“, ahelyett, hogy a falu színvonalát igyekeztek volna együttes munkával emelni, inkább maguk szálltak alá és alkalmazkodtak, a falu elhagyatottságához. Innen a sok elégedetlenség és zugolódás és a falu és a falusi élet lebecsmérése!

Nem elég a jelszót kiadni „vissza a faluba“! Ha ez csak a romlatlan öserő feltalálására vonatkozik, érthető, de ha az ottan való élésre, bizony nem egyszer, nem egy helyen gyöttelelem.

A falu állami életünkben és állami vezetőink által, mostoha elbánásban részesült a várossal szemben. Minden előny, fény, pompa ezekre fordított. Azt mondja Szeberényi: Európa legtöbb államában elhanyagoltak a falvak, de seholsem oly erős ez újkori irányzat, mint nálunk. Fővárosunk emelésére adakozik a legfélreesebb falucska is.¹

Az iskoláztatás terén sok tennivaló vár ránk. Azt kell mondjam, hogy hazánkban a mindenkori kormányok, nem akarták komolyan a nép haladását, még a legelemibb ismeretek terén sem. Mert különben megszorították volna a beiskoláztatás és az iskolába járatás törvényét! Az 1868. évi 38. t.-c. alapos revízió alá jöhetne, ugyszintén az 1893. évi 44. t.-c. a bírságolásokról. Bebizonyított tény, hogy az arra illetékes tényezők, — egy kevés adag — tág lelkiismeretessége mellett, hónapokig mulaszt-hatnak a gyermekek, büntetés nélkül. Különösen áll ez az ismétlő iskolásokra. Pedig itt e korban volna szükség leginkább az ismeretek szerzésére. De ha a szülőnek ismétlős gyermeke 3—4 hónap alatt 15—20 koronát megkeres, az esetleges 1—2 korona büntetést is megfizetheti s mulaszt tovább.²

Megemlítendő népiskoláinknak azaz általános hiánya, melyet Szeberényi is kárhoztatólag kiemel munkájában tudniillik: míg a kicsiny Dániában az ábc-től kezdve már a falusi gyermek szívébe oltják

¹ Szeberényi i. m. 35. oldal.

² Évi 400,000-et jóval meghaladó tanköteles gyermeket (magyar 33%) nem járatnak iskolába. (1912. évi közállapotok ismertetése.)

az iskolában, jövő foglalkozásának szeretetét, nálunk e téren ugyszólván semmi sem történik, itt a főszűly az előirt tananyag és tantárgy betartása és elvégzése!

Az oktatással kapcsolatban volna megoldandó 16—20 éves ifjaink részére a *továbbképző tanfolyamok szervezése*, hol írás-olvasás és más ismeretekben gyakorlatot és jártasságot szerezhethnének. Mert míg az erdélyi szászok, igen helyesen, 18 éves korig a mindennapi és ismétlő iskolába járatják az ifjuságot, nálunk, épen ez időkorban vannak minden rendszeres vezetés és irányítás nélkül.

A tanítás és oktatással kapcsolatban megemlítendőnek tartom az *asszonyok szellemi nevelését is*, épen a haladás okáért. A létért való küzdelem harcában, ma már erre szűkség van. Azt már több ízben tapasztaltam, hogy a székelly nem könnyen megy bele semmi új dologba vagy vállalatba addig, míg az asszonnyal, meg a gyermekeivel, ha már azok nagyobbak, meg nem beszélgette.

Azt is mondhatom, hogy egy korlátolt, szűklátkörű, értelmetlen asszony nagy akadályozó a haladásban, míg az értelmes, okos asszonyt „dicsérik a kapukban az ő cselekedetei.”

E téren a nevelés, a velök való foglalkozás, a papnék, tanítónék és tanítónők nemes feladata lenne. Ezeket „nöegylet” keretében lehet véghezvinni.

A gyermeknevelés, az anya- és csecsemővé-

delem, szülői teendők, házi és gazdasszonyi teendők képezhetik tanítás illetve megbeszélés tárgyát.

Énekkar szervezése, ifjusági szavalóestélyek, színjelöladások tartása ma már legtöbb helyen gyakorlatban vannak. Azonban ezek megtarthatásában és gyakorolhatásában nagy akadály megfelelő helyiség hiánya. Legtöbb helyen az iskolai tanterem szolgál e célra, de ez sok nehézséggel van összekötve, engedélykérés terem használatára, iskolai butorok rongálása, az ezért való felelősség stb. Kívánatos tehát minden faluban egy *Népotthon* vagy *Népház* megteremtése, mely megfelelő helyiségeivel, ezt a célt szolgálja.¹ Itt lehet hetenként felolvasó összejöveteleket tartani, melyeknek rendezésében, anyagi és szellemi támogatással van az „*Országos Közművelődési Tanács*.”

Igen jótékony és építő hatással van s azt mondhatom, hogy a népnevelés koronája a „*vetítő képes előadás*.” A szemléltetve való tanítás, a legközvetlenebb nemcsak a gyermekeknél, hanem a felnőtteknél is. A gazdasági s általában a szociális kérdések iránt is, ezek által, mintegy szórakoztatva lehet, a nép körében érdeklődést ébreszteni. Egy kisebb kivitelű *vetítőgép* beszerzése 200 koronába kerül, ehhez a vetítő képeket elég jutányosan adja kölcsön az „*Uránia Magyar Tud. Egyesület*.”

Egészségügy. Ezen nyugszik a nemzeti élet egész alapja. Mégis olyan mostoha elbánásban ré-

¹ Lásd Nyolc év stb. i. m. 25. oldal.

szesül e tekintetben is a falu. Bár a faluról úgy szoktunk beszélni, mint az egészség forrásáról. Van is benne valami. A falusi embernek foglalkozása s életmódja, sokszor táplálkozási viszonya, határozottan egészségesebb, mint a városi emberé. De csak általánosságban van ez így, a részletek bizony nagyon sok elszomorító dolgot mutatnak. Nincs szálmassabb látvány, mint mikor a faluból a városba vezető rossz uton találkozunk egy-egy dőcögő szekérrel, amelyről párnák közül, egy-egy fájdalmas arc mered felénk: *ez a falusi beteg*, akit visznek be a városba, mert a magyar falvak tulnyomó nagy részében nincs sem orvos, sem patika. A falu elhanyagolt bajai közé tartozik a mostoha *közegészségügy is*.

A városi embernek lépten-nyomon egészségügyről beszélnek, de a faluval, e tekintetben is, nagyon keveset törődnek.

Az 1908. évi kimutatás szerint Magyarországon 12,418 község közül csak 1380 faluban volt orvos. (Valamivel több mint $\frac{1}{10}$ részben). 4114 község 10 km.-nél nagyobb távolságra van az orvosi székhelytől, 991 község 15 km. 690 község 20 km.-nél távolabb. Az elhaltak 44% minden orvosi segítség nélkül halt meg. A körorvosi állások egyrésze országszerte betöltetlen, mert az orvosok megélhetési viszonyok mostohasága miatt kénytelenek bemenekülni a városba, ahol mégis csak akad egy kis honorárium, akad beteg, aki megfi-

zeti az orvosnak, a vele való bajlódásnak, tisztességes ellenértékét.

A községi és körorvosok legtöbb helyen gyenge javadalmazásban részesülnek s nyugdíj igényük is rendezetlen.

Ez irányu kérdés végleges rendezéseig igen helyes megoldásnak látnám az erdélyi szászoknál már gyakorlatban levő azon eljárást, hogy minden faluból elküldenek egy özvegyasszonyt ápolónőnek kiképeztetni, hogy a beteg falusi embert legyen ki szakszerűen ápolja.¹ Ha ez minden helyre nem is tudna eljutni, mégis szakszerű tájékoztatást ad addig, míg orvoshoz jutnak.

(Ennek jóirányu hatását községemben tapasztalom, hol véletlenül, egy 10 évig kórháznál működött ápolónő van.)

Az egészségüggyel kapcsolatos, az *anya, csecsemő és gyermekvédelem*. Ez szomorú képet nyújt hazánkban. Egyes vidékeken gyermek-áldás van, de nagyon sok helyen, a nyomoruság és szegénység miatt, nem áldásnak, hanem bajnak tartják. Nem ritka eset, hogy a világból hamar eltávozó gyermek sorsán nagyobb az öröm, mint megérkezésén. Ennek oka, a fokozódó nehéz gazdasági megélhetésből származó nyomoruság.

Igen téves felfogásnak tartom az agrárius iránynak, azt a több helyen hangoztatott állítását,² hogy

¹ Dorner B. Az erdélyi szászok mezőgazdasága. 88. old. Győr.

² Magy. Gazd. Szemléje. 1905. okt. szám. 518 old. Hírlapi cikkek. R. k. püspöki körlevél.

az egy gyermekrendszer a szegény embernél a vallásos érzés gyengülésével jár. Ez állítás részletesebb fejtegetés tárgyául szolgálhat, de már itt kifogást emelek eme felfogás ellen. Mert ugyanezen cikk írója más helyen ezt írja: „A konzervativizmus ragaszkodik a keresztény világnézet alapján kifejlődött fönnálló társadalmi rendhez“.¹

Az evangéliumi kereszténység alapján, a konzervativizmus védői által magasztalt, meglevő *társadalmi rend*, nem állhatott elő. A Jézus által hirdetett szerető atya, sokkal igazságosabb Isten, mintsem azt akarhatná, hogy némelyek földi jóllétben usszanak s e mellett azt kívánják, hogy a „*nincstelenek*“ körülöttük szaporodjanak, az ők fenntartásuk érdekében való dolgozásért! Ez lehet a felsőbb osztályok és a mindeneken uralkodni akaró „*egyház*“ elve és óhajta, de nem Jézusi, nem evangéliumi. Igen helyesen mondja Szeberényi lelkészársam: „Ha valahol, úgy hazánkban elmondhatjuk azt, *a mi nyomorúságunk nem Istentől származik, hanem az emberektől!*“²

Annak a szegény, 6—8 gyermekes családnak a szilárd vallásos érzés mellett, földi táplálékra, emberszeretetre van szüksége, az előbbit csak munkája után kapja meg. De milyen érzés kelhet lelkében a vallás és Isten iránt, midőn anyaságának terhes napjaiban, az utolsó pillanatig robotolnia kell és sokat mondok, ha *egy hétig pihenhet* a

¹ Magy. Gazd. Szeml. 1905. ápr. sz. 241. old.

² Szeberényi i. m. 86. oldal.

gyermekágyas szegény asszony, mert nincs ki el-
lássza sem őt, sem övéit. Az emberszeretet pedig
hiányzik. Nem csodálom, ha a sok gyermektől kez-
denek félni. S ha már megvan gyakran megesis,
hogy nem igen gondozza és csakugyan, a szó szo-
ros értelmében, Istenre bizza.

Igen találó hasonlatot olvastam egyik gazd.
írónál e tárgyra vonatkozólag, midőn így fejezi ki
eméz igaz tényét: „Nálunk az ellőfélben levő állat
sokkal több gondozásban és kiméletben részesül a
jövendő anyánál.“

A statisztika is szomorú bizonyyságot nyújt e
téren is. Az 5 éven alóli gyermekhalandóságra
45⁰/₀ esik.

Ennek oka a fentiek mellett még a *bába-
kérdés* sok helyen való rendezetlensége.

A nyári gyermek *napközi otthonok* intézménye,
hol a mezei munkások kis gyermekei gondozásban
— ha lehet étkezésben — részesülnek, elősegítik
a kisértő munkahelyzetét.

Az állami gyermekvédelem az „*Országos Gyer-
mekvédő Liga*“ keretében; az 1913. évi VII. t.-
cikk alapján a fiatalok bíróságáról hozott tör-
vény megismerése a pártfogó (patronázs) egyesü-
letek támogatása.¹

A közlekedés, postaügy, telefon, távirda kellő
körültekintéssel és nem befolyások szerinti rende-
zése, mind lényeges előmozdítói a falu emelésének.

¹ Özv. Schulzné és Gidófalvi. A magyar pap és tanító szoc.
kötelességei. 83. oldal,

Az olvasó- és gazdakörökön kívül a népműveltség emelésének fokozására igen hasznos eljárás, mint „a székelyföldi miniszteri kirendeltség“ több ízben gyakorolt is már, a *gazdasági tanulmányi kirándulások* rendezése, mely a látókört és az ismeretet szélesíti és fokozza. Ez tagadhatatlanul meglátszik Amerikát megjárt híveinek gondolkodásmódján és értelmiségén is.

Védekeznünk kell, illetve keresnünk azokat a módozatokat, melyek által megakadályozhatjuk azt a másik kirándulást, melyet *kivándorlásnak* nevezünk s mely által annyi nemzeti erőt és értéket veszítettünk és veszítünk. Ezt a nyomasztó gazdasági helyzet javításával lehet elérni. A kivándorlásra vonatkozólag azt írja Szeberényi: „Gondolkozó és a viszonyokat alaposan mérlegelő ember tisztában lehet azzal, hogy mi készíti az embereket a kivándorlásra, tisztában van azzal, hogy ez a *kivándorlás a föld népének leplezett vagy nevezük „csendes lázadása“ a hazában létező reá nézve elviselhetetlen szociális állapotok ellen.* A kivándorlásnak csak egy célravezető és jogosult ellenszere van: jobb helyzetet teremteni a munkásnak, parasztnak itthont és akkor nem fogja elhagyni hazáját, mert a szülőföldnek szeretete velünk született érzés“.¹

Nagy hibája és bűne mindenkori állami kormányzatunknak, hogy akarva vagy akaratlanul

¹ Szeberényi, I. m. 67—86. oldal.

sohasem gondoskodott még, hogy a törvényhozás által megalkotott *törvényeket* a nép *megismerje* s tudja mihez alkalmazkodjék. A nép rendesen akkor ismeri a megalkotott törvény egyik-másik szakaszát, a midőn akaratlanul beleütközik s viselnie kell annak büntető súlyát. Itt az igyekezet arra kell irányuljon, hogy *több jóakarat és jobb közigazgatás* adassék a nép számára. A főszolgabíró és a büntető bíróság ne félelmetes ostora, hanem jóakaratú atyja és bizalmas tanácsadója legyen a népnek.

Sok falunak, sok családnak terhe az elgyengült öreg vagy munkaképtelenné vált ember. Míg a hivatalnokí osztály nyugdíjjal gondoskodik öreg napjairól, addig sok elgyengült öreg kegyelemkenyeren kinlódik vagy a mi még rosszabb, a falu által való eltartásra szorul. Ha földbirtoka van, azt vénségére vagy át kell adja nyermekeinek vagy ha ez nincs s művelni képtelen lévén, a művelő veszi el a haszon nagyobb részét. Az ilyen helyzeteken segíteni lehet a *nyugdíjintézmények* által. Ilyenek: 1. „Az országos gazdasági munkáspénztár,“ mely a m. kir. földművelésügyi miniszter felügyelete és ellenőrzése alatt áll. (1900: XVI. t.-c. és 1902: VIII. t.-c. vannak meg az erre vonatkozó intézkedések és rendelkezések).

Két fő csoportja van u. m.: balesetbiztosítás és nyugdíjbiztosítás. Ez utóbbihoz tartozik a halál-eseti segély biztosítása.

2. „*Magyarországi Munkások Rokkant és nyugdíjegylete*“, alakult 1893. évben. Állami támo-

gatásban is részesül. Célja : *rokkantsegély nyugdíj* heti vagy évenkénti befizetések után.

Kivánatos volna ugynevezett mérsékeltebb irányu *életbiztosítások* szervezése falusi emberek részére.

Ezek vázlatos főbb vánsokban azok a szükségesebb teendők, melyeknek megismertetése óhajtandó és kívánatos. Ezek mellett vagy ezekkel kapcsolatban, a szociális teendőknek még számos mellékága kerül felszínre és tárgyalásra, melyek részletes megismerése szintén fontossággal bír.

Befejezés.

Henry George — kinek a „Haladás és szegénység“¹ című értékes és érdekes munkája, mely a földjáradék elméletéről szól — külön ismertetés tárgyául felvehető, már csak azon szempontból is, hogy a közgazdasági író munkáját igazi őszinte *vallásos érzés, jézusi szeretet és gondolkozás hatja át* — munkájában többek közt így ír: „A közgazdaságtan és társadalomtan nem taníthat olyasmít, ami nem foglaltatik benne azokban az egyszerű igazságokban, melyeket Ő tanított a szegény halászoknak és zsidó parasztoknak, — kit ezerkilencszáz év előtt feszítettek keresztre — azok az egyszerű igazságok, melyek ugylátszik, az önzés leple és a babonák ferdítései mögött alapja minden vallásnak, mely valaha is kifejezni törekedett az ember lelki sóvárgását.

Társadalmi berendezésünk alapja az igazság tagadása. Amikor megengedtük, hogy egy ember földet birjon, melyen és melyből másoknak élniök kell, oly mértékben tettük ezeket rabszolgáivá, mely

¹ Ford. Braun S. Budapest, 1914.

Jegyzet. Az író e munkájában kifejtett elvek nem mindenben fedik nézeteimet, de elveit megismerésre érdemesnek tartom.

az anyagi haladással együtt növekszik. Ez az a finom alkimia, mely észrevétlenül vonja el a tömegtől minden civilizált országban keserves munkája gyümölcseit, mely sanyarúbb és reménytelenebb rabszolgaságot teremtett, mint amilyen az elpusztított volt, mely a politikai szabadságból politikai kényuralmat csinál és melynek anarchiává kell változtatnia.

Ez változtatja átokká az anyagi haladás áldását. Ez zsúfolja az embereket össze lármás pincelakásokban és piszkos bérkaszárnnyakban, ez tölti meg a börtönöket és bordélyházakat, ez gyötri az embereket inséggel és emészti őket kapzsisággal, ez rabolja el a nőktől a tökéletes nőiesség báját és szépségét és fosztja meg a kis gyermekeket az élet hajnalának örömeitől és ártatlanságától.

Az így alapozott civilizáció nem lehet tartós. A világegyetem örök törvényei tiltják ezt. Holt birodalmak romjai tanúsítják, valamint az a tanu is, ki minden lélekben lakozik, azt feleli, hogy ez nem lehet. Valami, ami a jótékonyágnál több, a könyörületnek nagyobb szerű, az *igazság maga az*, mely követeli, hogy jóvátegyük ezt a jogtalanságot. Az igazság, mely meg nem tagadható, mely félre nem tehető, az igazság, mely a mérlegen kívül kardot is hord. Liturgiákkal és imákkal védjük ki a csapást? Templomok építésével fordítsuk el a változhatatlan törvény parancsait, mikor éhes gyermekek jajgatnak és kimerült anyák sirnak?

Bárha imádság nyelvén is szól, istenkáromlás az, mely a Gondviselés kifürkészhetetlen határozatának tulajdonítja a szegénységből eredő szenvedést és aljasságot, mely a mindenség atyjához fordul összetett kezekkel és ráhárítja a felelősséget nagy városaink nyomoráért és bűnéért. *Gyalázzuk az örökkévalót. Rágalmazzuk az igazságot.* Egy könyörtelen ember jobban rendezte volna be a világot, egy igazságos ember lábával tiporna el egy ily féltékeny hangyabojt! Nem a *Mindenható, hanem mi vagyunk felelősök azért a bűnért és nyomorért, mely civilizációnk közepette gennyed.* A Teremtő eláraszt bennünket adományaival, többel mint amennyi elég mindenkinek. De mint az életért küzdő disznók, tiporjuk azt — sárba tiporjuk, közben pedig tépjük és marjuk!

Civilizációnk központjaiban ma annyi inség és szenvedés van, hogy megfájdíthatja szívét annak, ki szemét nem hunyja be és kinek rendes idegei vannak.¹

Befejezésül, tanulmányomban fejtegetett kérdések fontosságához hűebb szavakkal *háttért* nem rajzolhatnék, mint e keresztény lelkületű közgazdasági író, fenti szavai.

Szolgáljon hát igazolásomul ha némileg feltűnék a teológiai tudósoknak, hogy én igen mindennapi problémákat kapcsoltam a gyakorlati teológiai tudománynak ez ágához; de én azt kellett, hogy

¹ Henry George. I. m. 519. és 544. oldal.

figyelembe vegyem, mit szólnak majd azok az egyszerű, jóra tanítható és önállóságra képezhető nép gyermekei, midőn olyan szívvel, lélekkel, szeretettel viseltető apostolok támadnak köztük és jönnek ki közéjük, kik így szólnak Jézus szavaival: „... szánom őket, mert régóta éheznek” és igyekezni is fognak megelégtetni őket, lélek és test szerint egyaránt.

Isten áldása legyen minden ilyen munkán és törekvésen.

Tartalom.

Előszó	3
Bevezetés. Az evangéliumi kereszténység és a gazd. szociális kérdés	5
I. A lelkipásztori gondozás fogalma és köre	25
II. A mezőgazdasági szociális kérdés	51
1. Agrárius irányzat	55
2. Radikális irányzat	65
III. A gyakorlati szociális teendők ismertetése:	
a) Mezőgazdasági téren	87
b) Társadalmi téren	99
Befejezés	101

Azon forrásmunkák felsorolása, melyek a szociális kérdés előadása keretében részben felhasználhatók, részben szeminárium keretében ismerttetendők:

1. Dr. Czettler Jenő. Magyar Mezőgazd. szociálpolitika. Budapest, 1914.

2. Szeberényi Zs. Parasztok helyzete Magyarországon. Budapest, 1907.

3. Szeberényi Zs. Tömegmozgalom az alföldi parasztvárosokban. Budapest, 1913.

4. Prohászka O. Díadalmas világnézet. Esztergom, 1911.

5. Dorner Béla. Az erdélyi szászok mezőgazdasága. Győr, 1910.

6. Dorner Béla. Kaszáló és legelőjavítás. Bpest, 1912.

7. Frank Thomas. Az evangélium és a szociálizmus. (Házi kincstár. Budapest, 1910.)

8. Jánosi Zoltán. Kikkel és mi célból szövetkezzenek a protestánsok. Debrecen, 1914.

9. Henry George. Haladás és szegénység. Bpest, 1914.

10. Bizony László. Hogyan mentjük meg Erdélyt? Budapest, 1913.

11. Tokaji László. Az eladó ország. Kolozsvár, 1913.

12. Dr. Vadnai Tíbor. Tudományos és gyakorlati szociálizmus. Budapest, 1913.

13. Dr. Hertzka Tivadar. Mi a szociálizmus. (Tanulmány).

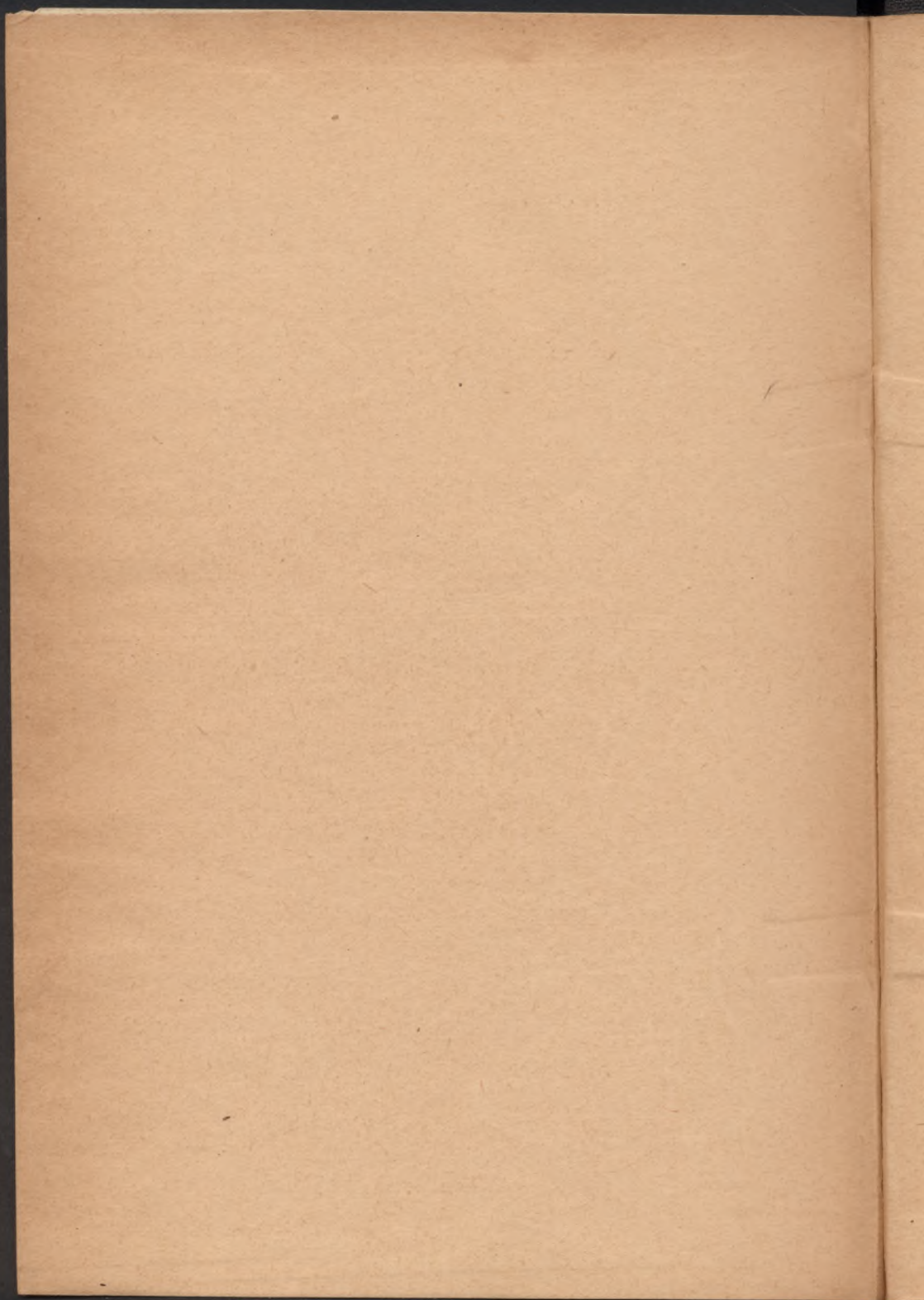
14. Dániel Arnold. Föld és Társadalom. Bpest, 1911.

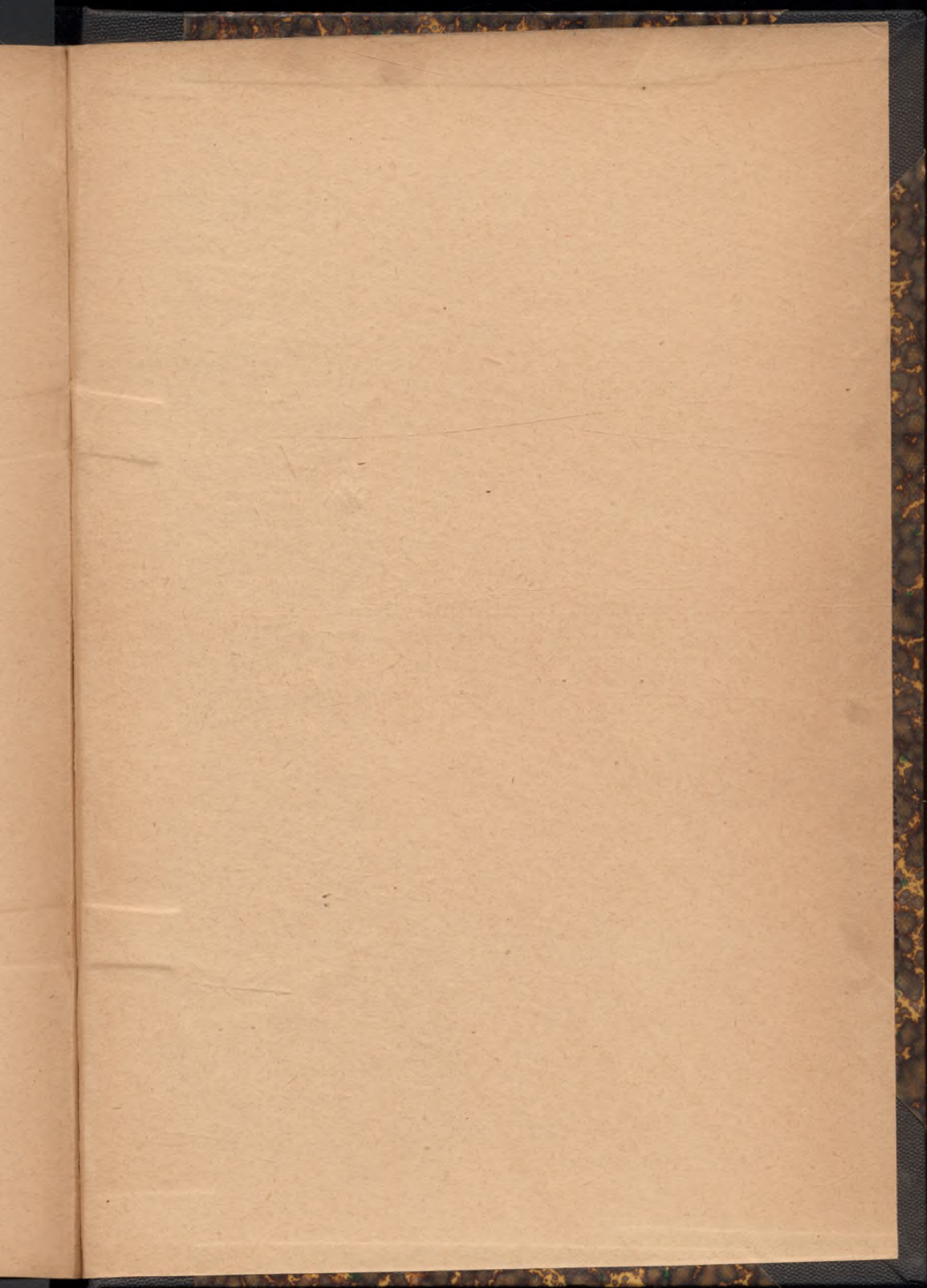
15. Dániel Arnold. Földtermelés. Budapest, 1913.

16. Az „Emke” alapszabályai és munkaterve.

17. Dr. Schulzné Gidófalvy. A Magyar pap és tanító szoc. kötelességei. Kvár, 1912.

N. M.

Ürmösi, A lelkipásztori gondozás